Comte de Persignac
(Jacques Loria)

TÜRKİYE'DE SANSÜR EĞLENCELERİ

Hazırlayan: Arda Odabaşı

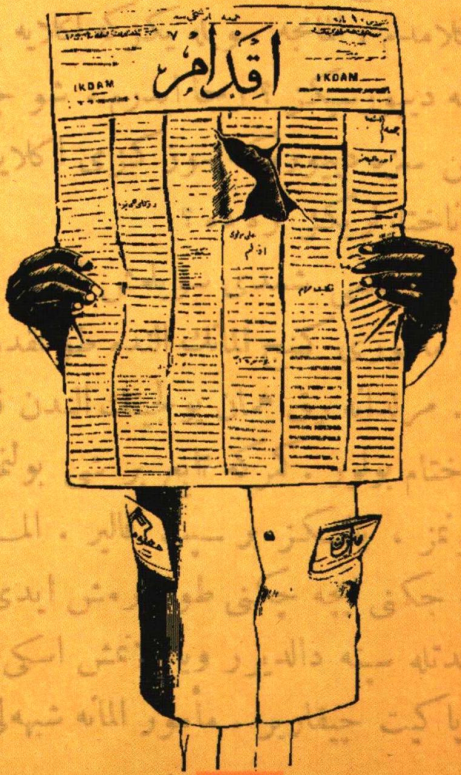

siyasal kitabevi

TÜRKİYE'DE SANSÜR EĞLENCELERİ
Comte de Persignac (Jacques Loria)
Hazırlayan: Arda Odabaşı

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak
ISBN: 978-605-9221-16-0
Şubat 2016, Ankara
©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.
Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik
Yayıncı Sertifika No: 14016
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0(312) 419 97 81 pbx
Faks: 0(312) 419 16 11
Perakende Satış:
Zafer Çarşısı 26-27-28
Tel: 0(312) 433 99 43
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com
Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Sertifika No: 11289
Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2
Çankaya / ANKÂRA Tel: (312) 496 43 43
Dağıtım
Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankâra
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

Comte de Persignac
(Jacques Loria)

TÜRKİYE'DE

SANSÜR EĞLENCELERİ

Doç. Dr. İ. Arda Odabaşı. 1973'te İstanbul'da doğan Odabaşı, 1996'da Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. 2000 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde yüksek lisansını, 2006 yılında yine aynı fakültede "II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2014'te İletişim Çalışmaları doçenti oldu.

Ulusal ve uluslararası dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanan Odabaşı'nın akademik toplantılarda sunulmuş bildirileri, ansiklopedi maddeleri, kitap içi bölümleri, sergi metin yazarlığı ve Osmanlıcadan çevriyazıları bulunmaktadır. Halen Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyeliği ve Radyo Televizyon Sinema bölüm başkanlığı görevinde bulunan Odabaşı, ağırlıklı olarak iletişim tarihi, Osmanlı/Türk medya tarihi, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı düşünce ve kültür hayatı üzerine çalışmaktadır.

Kitapları:

Osmanlı'da Sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık – Rasim Haşmet Bey, İstanbul: Kaynak Yayınları, Ekim 2011 (2012 Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırması Ödülü).

Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi – Türkiye'de Çıkan İlk Rusça Gazete, İstanbul: Kaynak Yayınları, Eylül 2013 (M. Perinçek'le birlikte).

II. Meşrutiyet Basınında Halkçılık Köycülük Sosyalizm, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ekim 2015.

İçindekiler

Sunuş 7

Yazar ve Eseri Hakkında 13

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri Çevriyazı 25

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri Sadeleştirilmiş Metin 69

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri Tıpkıbasım 113

Sunuş

Türkiye'de sansür uygulamaları konusunda bildiklerimiz artıyor. Comte de Persignac'ın (Jacques Loria) *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri* bunun yeni ve ilginç bir örneği. Bu kitap II. Abdülhamit dönemindeki sansür uygulamalarının tanığı; yaşananları anlatıyor. Sansürün basına, kitap yayınına ve tiyatro oyunlarına nasıl uygulandığının örneklerini veriyor. Arşiv belgelerine dayalı anlatımdan biraz farklı olarak günlük yaşamın acı/komik yanlarını daha çarpıcı biçimde sergiliyor. Bu sayede kitaptan pek çok ayrıntıyı öğrenmek mümkün: Bir yabancının Osmanlı ülkesine gelirken yolda yemek üzere yanına aldığı tavuğun sarılı olduğu gazeteye (pişmiş tavuğun o zamanlar gazete kâğıdına sarıldığını not ediyoruz!) gümrük memurunun el koymasını, pratik yaşam hakkında bilgi veren bir sözlüğün Türkiye maddesinin yırtılıp alınmasını, kitap basımını ya da kapatılan bir gazetenin yeniden yayınını neredeyse olanaksız hale getiren bürokrasinin tutumunu ve bir tiyatro oyununun metninden sözcükler/bölümler çıkartılmasını öğreniyoruz.

Comte de Persignac sansür sürecinin yasal olarak nasıl işlediğini de anlatıyor: Sansür görevlileri Eğitim Bakanlığı'na

bağlı ve emirleri oradan alıyorlar. "Maarif Nezareti de gerekli emirleri Yıldız'dan alır. Yıldız, Maarif Nazırı'na der ki 'elinden geldiği kadar saltanat makamının yüksek menfaatlerini korumaya çalışmalısın.' Nezaret de bu belirsiz emri evirerek çevirerek sansörlere çelişik, kısa kısa ve belirsiz birçok emirler çıkarır. Bu karmakarışık emirlerden bir anlam çıkarmak, bu muammayı çözmek sansörlerin görevidir. Onlar da istedikleri gibi anlam verirler."

Temel sorun Yıldız'ın (Saray'ın ya da 2. Abdülhamit'in) çıkarlarının korunmasıdır. Uygulama, maaşını düzenli alamayan ama emirleri eksiksizce uyguladığı ölçüde göze girme ya da yükselme şansı olan bürokratın anlayışına/merhametine kalmıştır. Comte de Persignac çözümün okuyuculara bağlı olduğunu düşünür: "...Zalimlere, hafiyelere, vatanımızı tahrip edenlere hadlerini bildirmeliyiz. Bizim için bundan başka kurtuluş yolu yoktur".

Anlatılanları geçmişte kalan, artık unutulmuş uygulamalar olarak düşünmek yanıltıcıdır. Bürokrasinin de belleği olduğunu akılda tutmakta yarar vardır. Bir kere kullandığı, geliştirdiği yöntemleri gerektiğinde yeniden ve daha gelişmiş biçimde gündeme getirebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmış olması, yüzyıla yaklaşan Cumhuriyet yönetiminin kurulmuş olması güvence oluşturmaz. Sansürün her dönem ve rejimde yeniden hatırlanması olasıdır. Bu nedenle günümüzde çok fazla değişen bir şey olmadığını düşünenler olabilir. Araştırmacıların varsa farkları ortaya koymak gibi görevleri olduğunu da unutmamak gerekir.

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri'ni geçmişi anmak, günümüzü anlamak için okumanın ötesinde üzerinde düşünülmesi gereken başka konuları da gündeme getirmesi beklenir. Bunlardan birincisi, yaşadığımız gelişmeleri tek başına değil, dönemi ve başka ülkelerdeki uygulamalarıyla birlikte değerlendirmeye çalışmaktır. 2. Abdülhamit dönemi sansüründe gerçekten kabul edilemez uygulamalar vardır ama bunların sadece Osmanlı İmparatorluğu'na özgü uygulamalar olup olmadığını düşünmek ve öteki ülkelerdeki uygulamalarla birlikte değerlendirmekte yarar vardır. Tersi durumda tuhaflığın sadece kendimizde olduğunu düşünmek gibi bir durum ortaya çıkar.[1]

Üzerinde düşünülmesi gereken ikinci konu kapitalist gelişmenin dışında kalan, ulusal burjuvazisini yaratamayan, bu yeni sınıfın geliştirdiği gazeteye ve onun gerektirdiği özgürlük anlayışına sahip olamayan ülkelerdeki gelişmelerin nasıl değerlendirileceği konusudur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca olarak başlayan gazetecilik hangi toplumsal sınıfın gereksinimlerini karşılamıştır? Yanıt kabaca Batı sermayesinin

---

1 Basit ama önemli olduğunu düşündüğümüz bir örnekten söz etmekte yarar olabilir. 70'li yıllarda yurt dışında okuyan öğrencilerin, Almanya'da satın aldıkları bazı malları Almanya'dan çıkarttıklarını kanıtlamaları halinde ödenen katma değer vergisini geri almaları mümkündü. Kanıt gümrük memurunun düzenlenmiş belgeleri onaylamasıydı. Tren ya da uçakla yolculuk eden öğrenciler çoğu kez Alman gümrük memurlarının işi ağırdan almaları yüzünden ulaşım aracını kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından hakları olan vergi iadesi işlemlerini tamamlayamıyorlardı. Alman hükümetine ödenmiş ve geri alınması yasal olarak mümkün vergilerin iadesini olanaksız hale getiren gümrük memurları da Almanya'nın çıkarlarına uygun davranıyorlardı!

ve onların ülkedeki ortaklarının çıkarları olacaktır. Bunların dışında bir aydın girişimi olan Osmanlı gazeteciliği yönetimin ve halkın desteğine sahip değildir. Batı'da 19. yüzyıldan bu yana gelişen basın (iletişim) özgürlüğü anlayışından ve yasal düzenlemelerden çok uzakta olmamız da bu yüzdendir. 2. Abdülhamit'in yapmaya çalıştığı, ülkesini ve kendi iktidarını korumaya çalışmaktan başka bir şey değildi. İmparatorluğun bunu yapabilecek gücü kalmamıştı; tek yapabildiği yayınlanmasına izin verdiği farklı çıkarlara sözcülük eden basın organlarına para, nişan vermenin yanı sıra zaman zaman "hadlerini bildirmek"ten ibaretti.

Sansürü toplumsal gelişme ve basın dünyasının yapısı biçimlendirir. Kapitalist dünyada siyasal iktidarın sansür uygulamasına artık gerek kalmamıştır. Yıllar önce bunu Kilise yaparken bu görevi bugün büyük ölçüde sermaye üstlenmiştir. Sansür iz/kanıt bırakır, sermayenin denetiminin izini bulmak çok zordur. Özdenetim denilen kendi kendini kontrol konusu sermayenin geliştirdiği bir yöntemdir ve gazeteciler eliyle uygulanır. Siyasal iktidar sansürünün hâlâ güçlü olduğu ülkelerde bütün yöntemler birlikte iş görmektedir. Bilinen biçimiyle sansür devam ederken, sermayenin denetimi, gazetecilerin özdenetimi de işler haldedir. Türkiye için siyasal iktidarın denetiminin sertleştiği ve etkisinin sürekli olduğu önemli bir durum daha vardır: Gazetecilerin öldürülmesi. Abdi İpekçi, Uğur Mumcu, Çetin Emeç, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink, Metin Göktepe cinayetleri ve katillerin bulunamaması basın üzerindeki sansürün en acımasız biçimiyle sürdüğünün kanıtı olarak değerlendirilebilir.

İ. Arda Odabaşı Comte de Persignac'ın eserini yayınlamakla iyi bir iş yapmıştır. Kutlanması gerekir. Yalnız Comte de Persignac'ın da kutlanmasını unutmamak gerekir. Sadece gözlemleri için değil, sorunun çözümü için önerdiği yol geçerliliğini hâlâ koruduğu için: "...Zalimlere, hafiyelere, vatanımızı tahrip edenlere hadlerini bildirmeliyiz. Bizim için bundan başka kurtuluş yolu yoktur".

Korkmaz ALEMDAR

Yazar ve Eseri Hakkında

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri başlıklı eserin yazarı, "Comte de Persignac" takma ismini kullanan Jacques Loria'dır. Loria, Osmanlı'da Alyans Mektebi'nde (Alliance İsraélite Universelle) çalışan bir öğretmendir ve bu okulda müdürlük de yapmıştır. *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*'nde verdiği bilgiye göre, Osmanlı ülkesine 1894 senesinde, yani Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yıllarında gelmiştir.[1] Loria aynı zamanda bir yazardır. Johann Strauss'un deyişiyle, "dönemin Osmanlı yazarının tipik örneğidir."[2] Değişik dillerde eserler vermiştir: Judeo-İspanyolca (Ladino) ve Fransızca romanlar, Türkçe tiyatrolar yazmıştır. "Comte de Persignac"dan başka, "Prinkipo Bey" mahlasını da kullanmıştır.

1897'de İstanbul'da Fransızca olarak basılan romanı *Les Mystères de Péra* (*Pera'nın Esrarı*), döneminde çok ses getirmişe benzemektedir. Fransız yazar Eugène Sue'nun 1842-43'te Paris'te basılan ve genç Marx'ın acımasız eleştirilerine hedef

---

1 Ayrıca, 1895'te İstanbul'da bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Comte de Persignac, *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*, M.K. (müt.), Kahire, 1907, s.5, 18.

2 Johann Strauss, " 'Kütüb ve Resâil-i Mevkute' Çok Milletli Bir Toplumda Basım ve Yayıncılık", Esen Ezgi Taşcıoğlu (çev.), *Müteferrika*, Sayı: 32 (Kış 2007), s.15.

olan[3] *Les Mystères de Paris*'sini andıran bu hacimli (932 sayfalık) ve sansasyonel roman, Osmanlı'nın gayrimüslim ve Levanten çevrelerinde aylarca tartışma konusu olmuştur. Yahudi kökenli olan Loria'yı İstanbul'un değişik gayrimüslim cemaatleri benimsemekte gecikmemişlerdir.[4]

Loria'nın yine Fransızca kaleme aldığı *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri,* Paris'te çıkan *La Revue* dergisinin 1 ve 15 Nisan 1907 tarihli sayılarında "Les gaités de la censure en Turquie" başlığı ve "Comte de Persignac" imzasıyla yayımlanmıştır.[5]

Fransız *La Revue* dergisi, Jön Türklerin yakından takip ettiği süreli yayınlardan biridir. Örneğin tanınmış İttihatçılardan Kâzım Nami (Duru) Bey bu dergiye abonedir.[6] 1908 Devrimi'nin ardından Hakkı Baha (Pars) Bey *La Revue*'yu örnek alarak Selanik'te aylık *Füyuzat* dergisini çıkarmış, Rasim Haş-

---

3 Karl Marx – Friedrich Engels, *Kutsal Aile*, Kenan Somer (çev.), 2. Basım, Ankara: Sol Yayınları, Mart 1994, s.81-109.

4 Jacques Loria ve *Les Mystères de Péra* hakkında bilgi için bkz. Johann Strauss, *agm.*, s.15-16; Johann Strauss, "İstanbul'da Basılan Fransızca Kitaplar (1730-1908)", Erol Üyepazarcı (çev.), *Müteferrika*, Sayı: 18 (Kış 2000), s.24, 34-35; Johann Strauss, "XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kim Ne Okuyordu?", Esen Ezgi Taşcıoğlu (çev.), *Müteferrika*, Sayı: 33 (Yaz 2008), s.55-57; Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yayıncılık, 1997, s.198-199.

5 Johann Strauss (2007), s.25; Ömer Faruk Akün, *Nâmık Kemal'in Mektupları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972, s.181; Korkmaz Alemdar, *İstanbul (1875–1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, 2. Basım, Ankara: AİTİA, 1980, s.229; M. Şükrü Hanioğlu, "Sunuş", Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, Mart 2007, s.14.

6 Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957, s.23.

met Bey de yine bu dergidekine benzer şekilde *Füyuzat*'ta kitap eleştirileri kaleme almıştır.[7]

La Revue'nun Jön Türklerce takip edildiğini gösteren bir diğer işaret de Loria'nın Fransızca yazısının tercümesinin Jön Türklerin yurtdışı merkezlerinden olan Kahire'de çıkan bir Jön Türk gazetesinde kısa bir süre sonra tefrika edilmiş olmasıdır. Loria'nın eserinin Türkçe tercümesi, Kahire'deki Jön Türk gazetelerinden *Şûrâ-yı Osmanî*'de[8] "Türkiye'de Sansür Eğlenceleri" başlığı altında tefrika edilmiştir. 1906 yılı ortalarında Kahire'de kurulan Şûrâ-yı Osmanî Cemiyeti'nin yayın organı olup 1 Şubat 1907'de yayın hayatına giren ve bir kısmı Arapça çıkan bu on beş günlük gazetenin[9] Türkiye kütüphanelerinde tam bir koleksiyonu bulunmuyorsa da *Sansür Eğlence-*

---

7 İ. Arda Odabaşı, *Osmanlı'da Sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık – Rasim Haşmet Bey*, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, Mayıs 2012, s.159, 196.

8 *Şûrâ-yı Osmanî* Jön Türk yayınları arasındadır. Bkz. Selim Nüzhet Gerçek, "Jön Türk Gazeteleri", *Türk Matbuatı*, Ali Birinci (der.), Ankara: Gezgin Kitapevi, s.142; Erdal Yavuz, "Jön Türk Basını", *İletişim* (1981/2), s.217; M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 3. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.850; Dündar Akünal, "Jön Türk Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 3. Cilt, s.856.

9 Arap aydınlar tarafından kurulmuş ve temelde Mısır ve Arap milliyetçiliklerinin savunucusu olan Şûrâ-yı Osmanî Cemiyeti'nin Türkçe sekreterliğini Dr. Abdullah Cevdet Bey yürütmüştür. Cemiyet ve gazetesi, Prens Sabahattin (Adem-i Merkeziyet) grubuna çok yakındır ve Ermeni Daşnak örgütüyle işbirliği içindedir. Terakki ve İttihat Cemiyeti aleyhtarı bir siyaset izlemiştir. Cemiyet ve yayın organı hakkında bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, s.56; M. Şükrü Hanioğlu, *Preparation For A Revolution – The Young Turks, 1902 – 1908*, New York: Oxford University Press, 2001, s.97-99.

leri'nin yer aldığı iki nüsha (15 Eylül ve 1 Kasım 1907 tarihli sayılar) tespit edilebilmiştir.[10]

Eser gazetede tefrika edildikten sonra, 1907 yılının sonlarında yine Kahire'de ve yine aynı başlıkla 43 sayfalık bir risale (kitapçık) hâlinde basılmıştır.[11] *Şûrâ-yı Osmanî*'nin 30 Aralık 1907 tarihli sayısında ilanı bulunmaktadır. "Gayet ehemmiyetli ve tuhaf siyasi makalelerdir" şeklinde tanıtılan risalenin Osmanlı memleketlerine ücretsiz gönderileceği bildirilmiş ve adres olarak da gazetenin idarehanesi verilmiştir.[12]

Metnin "M.K." (Mim. Kaf.) rumuzlu mütercimi, *Türkiye'de Meclis-i Mebusan* isimli kitabın da yazarı[13] ve bir Jön Türk olan Mehmet Kadri'dir.[14] Kitabın girişinde "sunuş" mahiye-

---

10 "Sansür Eğlenceleri", *Şûrâ-yı Osmanî*, 1. Sene No: 16 (15 Eylül 1907), s.4-5; "Türkiye'de Sansür Eğlenceleri", *Şûrâ-yı Osmanî*, 1. Sene No: 19 (1 Teşrinisani 1907), s.2-3.

11 Comte de Persignac, *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*, M.K. (müt.), Kahire, 1907.

12 "İlan: Türkiye'de Sansür Eğlenceleri", *Şûrâ-yı Osmanî*, 1. Sene No: 23 (30 Kânunuevvel 1907), s.6. Aynı bilgi risalenin arka kapağında da bulunmaktadır.

13 *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*'nin arka kapağında, *Türkiye'de Meclis-i Mebusan*'ın birinci cildinin ilanı bulunmaktadır. Ayrıca bkz. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* 4. Cilt, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1977, s.1920.

14 Bkz. Ali Birinci, "Mehmet Âkif'in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmet Kadri Nâsıh Efendi", *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, Ankara: TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayını, Mart 2008, s.22. Kimi çalışmalar ve kataloglarda eserin mütercimi olarak Azmzade Hakkı gösterilmektedir. Örneğin bkz. M. Şükrü Hanioğlu, "Sunuş", Fatmagül Demirel, *age.*, s.14. Azmzade Hakkı'nın imzasına *Şûrâ-yı Osmanî* sayfalarında rastlanmaktadır. Kendisi Şûrâ-yı Osmanî Cemiyeti'nin Arapça sekreteri-

tinde yazdıklarından anlaşılan, Comte de Persignac'ın gerçek kimliğini bilmemekte olduğudur.

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri'nde II. Abdülhamit dönemi sansürü ve hafiye/jurnal teşkilatı eleştirilmiş, kitabın başlığından da anlaşılacağı üzere, II. Abdülhamit sansürünün yarattığı trajikomik durumlarla alay edilmiştir. Sansür mercii olarak Maarif Nezareti ve sansür memurları (sansörler); gazete ve kitap çıkarmak isteyenlerin karşılaştıkları güçlükler ve tehlikeler; gazete, kitap, tiyatro sansürü ve yasakları; gümrüklerde ve okullarda uygulanan sansür; hafiyeler; devlet idaresindeki/dairelerindeki düzensizlik, yozlaşma ve sıkıntılar, eserde bahsi geçen belli başlı konulardır.

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri'ni Fransızcadan Osmanlı Türkçesine aktaran Mehmet Kadri, metnin başında – herhangi bir ara başlık vermeden – bir "sunuş" yapmıştır.[15] Ayrıca kitapçığın son paragrafı[16] da mütercime aittir ve burada "Erzurumlu, Bitlisli, Muşlu, Bayburtlu kardeşlerimize peyrev" olmaktan bahsederken, 1905-1907 vergi ayaklanmalarına işaret etmektedir.[17]

---

dir. Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Preparation For A Revolution – The Young Turks, 1902 – 1908*, s.98.

15 Bkz. *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*, s.2-4.

16 Bkz. *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*, s.43.

17 1908 Devrimi'ni doğuran önemli nedenlerden biri, halkın üzerindeki ağır vergi yüküdür. 1905'ten itibaren çeşitli şehirlerde vergi kaynaklı ayaklanmalar görülür. Devrime giden süreçte 1905-1907 vergi ayaklanmaları için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Preparation For A Revolution – The Young Turks, 1902 – 1908*, s.91 vd.; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Ayda Erbal (çev.), 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.35-95.

***

Türkiye'de "sansür" denince akla ilk gelen, Sultan II. Abdülhamit ve onun saltanat yıllarıdır.[18] Bu tarihsel döneme aynı zamanda "İstibdat Dönemi" denmesinde sansür uygulamalarının ve yaygın hafiye teşkilatı ile jurnal mekanizmalarının önemli bir payı bulunduğuna şüphe yoktur.

İstibdat döneminde matbuat hayatı içinde bulunmuş, gazetecilik, yazarlık veya yayıncılık yapmış, dolayısıyla sansür ve jurnal mekanizmalarına şu veya bu oranda muhatap ve/veya bunlar hakkında bilgi sahibi olmuş belli başlı isimler, sonraki yıllarda (1908 Devrimi'nin ardından II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarında) kaleme aldıkları hatıralarında, yazılarında veya kendileriyle yapılan söyleşilerde sansür ve hafiye/jurnal konularına önemli yer ayırmışlardır. İlgili anlatımlar, sözü edilen sürecin ilk ağızdan tanıklıkları olmak bakımından önemlidirler. Bu minvalde Mizancı Mehmet Murat[19], Mehmet Ata[20], Süleyman Tevfik Özzorluoğlu[21], Mahmut Sadık[22], Ah-

---

[18] Demirel'in deyişiyle, II. Abdülhamit iktidarı öncesi ve sonrasında da sansür var olmuştur ama söz konusu dönemde uygulanan sansürün en belirgin özelliği, toplumsal hafızada bıraktığı etkidir. Dolayısıyla günümüzde sansür hâlâ bu dönemle özdeşleştirilmektedir. Fatmagül Demirel, s.154.

[19] Mizan Muharriri Mehmet Murat, *Mücahede-i Milliye - Gurbet ve Avdet Devirleri*, Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası, 1326; Ebülfaruk (Mehmet Murat), *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?*, Tab-ı evvel, Dersaadet: Matbaa-i Amidî, 1329.

[20] Mehmet Ata Bey'in, *İkdam* gazetesinin 5 Aralık 1918 tarihli 7836 numaralı sayısında başlayan "Memâlik-i Osmaniye'de Sansürün Tarihi" başlıklı tefrikasının II. Abdülhamit dönemi için bkz. Mehmet Ata, "Memâlik-i Osmaniye'de Sansürün Tarihi", *İkdam*, 26. Sene No: 7858 (27 Kânunuevvel 1334/1918), s.2. Bu bölüm de dahil tefrikanın tamamının Ziver Öktem tara-

met Rasim[23], Halit Ziya Uşaklıgil[24], Ali Ekrem Bolayır[25], Ahmet İhsan Tokgöz[26], Macit Çetin[27], Ali Kemal[28], Hüseyin Cahit Yalçın[29], Mehmet Rauf[30], Sadri Sema (Mehmet Sadreddin Aydoğdu)[31], Ahmet Emin Yalman[32] ve hatta Asaf Konselitçi[33] gibi isimler anılabilir.[34]

---

fından yapılmış çevriyazısı için bkz. Mehmed Atâ Bey, "Memâlik-i Osmaniye'de Sansürün Tarihi", *Müteferrika*, Sayı: 41 (Yaz 2012), s.165-191.

21 Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Tahsin Yıldırım – Şaban Özdemir (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, Ocak 2011.

22 Mahmut Sadık, *Takvimden Yapraklar*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329.

23 Ahmet Rasim, *Matbuat Hatıralarımdan: Muharrir, Şair, Edib*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1342/1924; Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya!*, İstanbul: Hamit Matbaası, 1926; Ahmet Rasim'den akt. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul: Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962, s.48-54, 69-70, 77-85.

24 Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* (5 cilt), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. / Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, 1936.

25 Ali Ekrem Bolayır, *Hâtıralar*, M. Kayahan Özgül (hzl.), 1. Basım, Ankara: Hece Yayınları, Ekim 2007.

26 Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım 1888-1923 1. Cilt: Meşrutiyetin İlanına Kadar 1889-1908*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası Limitet Şirketi, 1930.

27 Macit Çetin'den akt. Münir Süleyman Çapanoğlu, s.15-18.

28 Ali Kemal, *Ömrüm*, M. Kayahan Özgül (hzl.), 1. Basım, Ankara: Hece Yayınları, Aralık 2004.

29 Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi, 1935.

30 *Mehmed Rauf'un Anıları*, Rahim Tarım (hzl.), 1. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları, Nisan 2001.

31 Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Ali Şükrü Çoruk (hzl.), 2. Basım, İstanbul: Kitabevi, 2008.

32 Ahmed Emin, *The Development Of Modern Turkey As Measured By Its Press*, New York: Faculty of Political Science Columbia University, 1914; Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1 (1888-1922)*, Erol Şadi Erdinç (hzl.), 2. Basım, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1997.

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri de esas itibariyle "hatırat" türünde bir eserdir. Jacques Loria, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış, öğretmenlik, okul yöneticiliği ve yazarlık yapmış, kitapları Osmanlı ülkesinde basılmış bir kimsedir ve *Sansür Eğlenceleri* okunduğunda, burada anlatılanların yazarın başından geçmiş, yakından şahit olup gözlemlediği ve tanıdıklarından öğrendiği olaylar olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakılacak olursa, Loria'nınki, II. Abdülhamit dönemi sansürü üzerine bilinen ilk hatırat olmak gibi bir ayrıcalığa sahiptir.[35]

Sansür Eğlenceleri'nin gerek "hatırat" türünde bir eser olması gerekse evvela Avrupalı okur için kaleme alınmış olması dolayısıyla eleştirel ve karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutulması gerektiğine şüphe yoktur. Çünkü söz konusu türün yapı-

---

[33] II. Abdülhamit iktidarının – Malumatçı Baba Tahir türü – has gazetecilerinden olan Konselitçi bu dönemi matbuat noktasından hiçbir şekilde olumsuzlamasa da samimi anlatımından pek çok şey öğrenilebilmektedir. Bkz. Asaf Konselitçi'den akt. Münir Süleyman Çapanoğlu, *80 Yıllık Gazetecimiz Asaf Konselitçi*, İstanbul: Sinan Matbaası, 1961, s.33-46.

[34] Doğrudan matbuat hayatı içinde bulunmamış ama bu konulardan söz eden çok sayıda şahsiyet mevcuttur. Matbuatla sınırlı kalarak onları burada anmıyoruz.

[35] Belki yazarının uzun yıllar Osmanlı ülkesinde yaşamış olması ve basım tarihi (Paris 1902) bakımından şu eserle karşılaştırılabilir: Paul de Régla, *Hafiyeler Ülkesi Türkiye Sultan Murat V ve Abdülhamit II*, Teoman Tunçdoğan (çev.), İstanbul: Bileşim Yayınları, Ekim 2005. Ama Paul de Régla sansür konusuna odaklanmaz. Paul Fesch ise, Kasım 1907'de Paris'te basılan hacimli kitabında sansür ve hafiye/jurnal konularına önemli bir yer ayırır ama Fesch kısa olduğu belli ziyareti dışında Osmanlı'da yaşamamıştır ve eseri de "hatırat" türünde değildir. Bkz. Paul Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde "İstanbul"*, Erol Üyepazarcı (çev.), 1. Basım, İstanbul: Pera Yayınları, 1999, s.28-126. Üstelik zaten Fesch'in kitabı kronolojik olarak Loria'nınkinden sonra gelir.

sal anlamda gayet öznel niteliği yanında, eserin yayımlandığı yıllarda Avrupa kamuoyunda ve dolayısıyla piyasasında talebin esas itibariyle II. Abdülhamit ve onun üzerinden de Osmanlı/Türk aleyhtarlığına yönelik olduğu tarihsel bir gerçektir.[36]

Bununla birlikte *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*, II. Abdülhamit dönemini ve sansürünü bizzat yaşamış bir yazarın eseri olmak bakımından ilgili kaynaklar arasındaki yerini almalıdır. Ayrıca, her Abdülhamit eleştirisinin de Avrupa'nın emperyalist çıkarları doğrultusundaki Abdülhamit aleyhtarlığı ve anti-Hamidiyen propagandayla özdeşleştirilemeyeceği açıktır. Halit Ziya Uşaklıgil'in altını çizdiği gibi, "bu devirde herkesin inkâr kabul edilmeyecek bir hakikat olmak üzere telâkki ettiği bir kaide", memleketi dolduran kötülük ve tehlikelerin tamamıyla II. Abdülhamit'in şahsından doğduğudur.[37] II. Abdülhamit dönemi sansürünün uygulanma şeklinin bütün dünyada alay konusu olduğu da bir gerçektir.[38]

Üstelik Loria'nın eseri, İstibdat rejimine muhalif Jön Türklerin (veya en azından bir kısmının) itibar ettiği bir metin olmak bakımından da kayda değerdir. Diğer bir deyişle, bir

---

[36] Bu konuda, Erol Üyepazarcı'nın Paul Fesch'in kitabına yazdığı önsözde olduğu gibi, dikkate alınması gereken haklı uyarılar mevcuttur. İlgili bazı çalışmalar için bkz. Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, 2. Basım, İstanbul: Gür Yayınları, Nisan 1987; Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Ali Berktay (çev.), 1. Basım, İstanbul: Homer Kitabevi, 2006; Necmettin Alkan, *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, 1. Basım, İstanbul: Selis Kitaplar, Şubat 2006.

[37] Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* Cilt: 4, s.124.

[38] Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, s.409.

tür Jön Türk yayını sayılabilir. Yer yer maddi hatalar[39], mantıksız yorumlar[40], isabetsiz öngörüler[41] içermekle ve kimi zaman abartılı görünmekle birlikte, bilimsel kıstaslara uygun eleştirel ve karşılaştırmalı bir okumanın sonunda Loria'nın anlatımının pek çok olguyu yansıttığı da tespit edilebilecektir.

***

Jacques Loria'nın bu pek az bilinen eseri, görülebildiği kadarıyla ne genel Osmanlı/Türk basın tarihlerinde ne de II. Abdülhamit dönemi sansürünün konu edildiği spesifik çalışmalarda kullanılmış veya ele alınmıştır.[42]

Aşağıda önce, *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri* risalesinin çevriyazısı (yeni harflere aktarımı) sunulmuştur. Onun ardından, eserin günümüz okuyucusunun daha rahat anlayacağı sadeleştirilmiş metni gelmektedir.

---

39 Mesela II. Abdülhamit'in cülus (tahta çıkış) tarihini doğum tarihi sanması gibi. Veya kültürel bir gelenek olan, kadın isimlerinin gazetelerde yer almayışını, idari bir yasak tarzında sunması gibi.

40 Mesela gazete çıkarmak için resmî makamlara sunulması gereken dilekçeden söz ederken, "hem de Türkçe olmak şartıyla" diyerek, resmî dili Türkçe olan Osmanlı Devleti için bu konuda şaşkınlık ifade etmesi gibi.

41 Mesela Türkiye'de sansürün daha uzun bir müddet yaşayacağını iddia etmesi gibi. Hâlbuki çok değil, bir buçuk yıl dolmadan Temmuz 1908 Devrimi'yle sansür kalkacaktır.

42 5 numaralı dipnotta geçen kaynaklarda esere sadece değinmekle yetinilmiştir. Risaleden kısa alıntı yapıldığını gördüğümüz bir çalışma şudur: Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2005, s.73-74. Risalenin tamamı ilk kez tarafımızdan yeni harflere aktarılmıştı. Bkz. Comte de Persignac (Jacques Loria), "Türkiye'de Sansür Eğlenceleri", İ. Arda Odabaşı (hzl.), *Müteferrika*, Sayı: 40 (Güz 2011), s.231-257.

Her iki metinde de anlam bozukluğu yaratan noktalama işaretlerine ve dizgi hatalarına müdahale edilmiştir. Bütün dipnotlar yazara aittir. Bize ait olan eklemeler köşeli parantez - [ ] - içinde verilmiştir. Kelimelerin bugünkü kullanımları esas alınmıştır.[43] "Hidmet" yerine "hizmet", "hücra" yerine "ücra", "gaib" yerine "kayıp", "sahife" yerine "sayfa", "kâşki" yerine "keşke", "hâce" yerine "hoca", "kal'a" yerine "kale" gibi...

Arap harfleriyle dizilmiş yabancı (çoğu Fransızca) kelimeler, şayet kesin olarak tespit edilmişse, kitapta geçtiği gibi telaffuz edildikleri şekilde değil, orijinal şekilleriyle yazılmıştır: "revü" yerine "revue", "far" yerine "phare" gibi. Latin harfleriyle dizilmiş ("libre", "Paquet postal") gibi kelimeler ise, italik olarak verilmiştir.

Kitabın son bölümü ise, Osmanlıca okuyabilenler ve özellikle akademik kullanım için, risalenin orijinalinin (Osmanlıcasının) tıpkıbasımına ayrılmıştır.

Çalışmada *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri*'nin kendi özel kitaplığımızda bulunan nüshası kullanılmış, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi M. Seyfettin Özege Kitaplığı'nda bulunan nüsha da görülmüştür.

İ. Arda ODABAŞI

[43] TDK Yazım Kılavuzu'nun 2008 tarihli 25. baskısına göre.

Türkiye’de Sansür Eğlenceleri Çevriyazı

Türkiye'de
Sansür Eğlenceleri

Mütercimi

M.K.

Bu risale Fransızca (La Revue) mecmua-i fenniyyesinden tercüme edilerek Şûrâ-yı Osmanî gazetesinde neşredilmiştir

1907

(S. 2)

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri

Herkes ilerliyor. Hayat taze buluyor. Nur-ı maarifle tenevvür ediyor. Buna da hükümetleri vasıta oluyor. Biz o nispette geriliyoruz. Hemen [hemen] cehalette yüzüyoruz. Hayat-ı edebîmizi, hayat-ı siyasîmizi söndürüyoruz. Buna da bizim hükümetimiz sebep oluyor. Diğer hükümetler milletlerinin terakkisine, şevketine, memleketlerinde maarifin neşrine sa'y ediyor. Bizde ise hükümet dehşetli bir alet-i intikam kesilmiş, elindeki vesait-i tahrip ile vatanı yıkıyor. Hayatımızı zehirliyor, Osmanlılığı teşkil eden anasır arasında fesat, şikak tohumunu ekiyor. Din ve mezhep meselesini ileri sürerek bir vatan evladını yekdiğerine kırdırıyor. Diğer hükümetler milletlerinin tenevvürü için maarif bütçelerine senevî cesim cesim mebâliğ zam ve bu mebâliği mektepler, darülfünunlar küşadına sarf ediyor. Bizde ise maarif bütçesine zam vuku bulması şöyle dursun, mevcut tahsisatı bile hükümet saraya ihdâ eyliyor. Başka memalikte hükümet, hükümdar; ümmetin, milletin, devletin hadimidir. Bizde zavallı ümmet, millet; hükümetin değil, o hükümette idareyi gasben ele alanların aç gözlerini doyurmak için, hükümdarların şehvâtına, agrâz-ı şahsiyyesine hizmet etmek için istihdam edilen köle makulesinden (S. 3) ibaret bir şeydir. Diğer hükümetler herkese karşı milletlerinin yüzünü ak ederler. Tebaasından birisi yeryüzünün en ücra bir köşesinde bile bulunsa hükümetinin sâyesi, sancağı başından eksik olmaz. Nerede olursa olsun o adamın başına bir felaket gelse, ecnebi memleketlerde hakkı kaybolsa hükümeti o adamı himaye, hakkını istiâde eder. Bizde ise hâl hep bunun aksidir.

Zavallı Osmanlı! Kendi öz memleketinde bir yabancıdan daha ziyade yabancı, kendi öz vatanında bir hayvandan daha ziyade hor ve hakir. Ecnebiler bize gayet fena bir nazarla bakıyorlar. Bize ıslah kabul etmez, iyiyi fenadan tefrik eylemez bir kavim gibi muamele ediyorlar. Bizi âdeta Eskimolardan, Hotantolardan daha alçak buluyorlar. Hâlbuki biz öyle değiliz. Biz de o ecnebiler gibi adamız. Fakat bizi bu hâle koyan hükümetimizdir, hükümet-i hazıradır. Sû-i idaresiyle, zulmüyle, istibdadıyla, tedbirsizliğiyle milletimizi devletimizi herkese karşı rezil rüsva etti. Gayet küçük düşürdü. İspat mı istersiniz? Öyle ise, Paris'te tab ve neşredilmekte olan (Revue) nam ilmî ve fennî gazetenin (Türkiye'de Sansür Eğlenceleri) unvanı altında neşrettiği bir makaleyi okuyunuz. Bu makaleyi okuyan ecnebiler ne diyecekler? (Bu gibi ağlatacak ahvali irtikâp eden hükümetin tebaası da tabii öyledir! Çünkü öyle olmasalar susmazlardı) diyecekler ve hep Osmanlıların (tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş) meseli mucibince hükümetlerine layık bir kavim olduklarına hükmedecekler. Makale-i mezkûreyi tercüme ve Şûrâ-yı Osmanî gazetesinde neşrettiğim (S. 4) gibi şimdi de ayrıca risale şeklinde tab etmeyi münasip gördüm. Oku, ey Osmanlı, oku. Oku da ağla. Hem hüngür hüngür ağla. Oku da hükümet-i hazıranın bizi ne derece hakir, sefil düşürdüğünü anla. Oku da bir ecnebinin kaleminden çıkan tahkir-âmîz sözleri, gözyaşı yerine kan ağlayarak anla.

Comte de Persignac namında olan ecnebi muharrir bakınız ne diyor:

"Sansürün Türkiye'den kaldırılması şimdi muntazar değildir. Uzun bir müddet daha yaşayacaktır. Lakin (acaba şu

sade-dil Osmanlılar sansürün kendi memleketlerinde bulunmasından, bütün nezaretlerde, devâir-i hükümette, gazete idarehanelerinde, matbaalarda hatta Yıldız Sarayı'nda bile hükümferma olmasından, istediği gibi kırıp dökmesinden, sağa sola saldırmasından cüzi bir teellüm hissetmiyorlar mı?) denilecek, değil mi? Bunun cevabı şudur: Hayır, Osmanlılar bundan müteellim değildirler. Onlar sansürden sıkılmazlar, müteessir olmazlar. Çünkü hükkâmlarına karşı körü körüne itaat etmeye, hükümdarlarının hevesâtı önünde adîm-üt-teessür, hissiz bir hâlde bulunmaya alışmışlardır. Osmanlı hükmü altında bulunan Hıristiyanlar ise artık şikâyet edecek bir hâlde değildirler. Zira Osmanlı sansürünün şu icraatı değil bir facia, âdeta güldürücü bir oyun, bir komedi şeklini almıştır.

Türkiye sansürünün ihtira etmekte olduğu bin türlü garaibi, meydana koyduğu gülünç latifeleri şurada zikretmek ehemmiyetten hali olamaz zannederim.

(S. 5)

1

Türkiye Hududunda

Osmanlı sansürüyle ilk müsâdefem, ilk mülakatım 1894 senesinde şimendiferde vuku bulmuş idi. Bazı ahbâ, Cisrimustafapaşa'da hududu geçerken gümrük idaresiyle aramızda ihtilaf vuku bulması melhuz olduğunu beyan ederek beni oldukça endişeye düşürmüşlerdi. Çünkü Osmanlı gümrüğünün birçok müşkülat çıkarıp yolcuları rahatsız ede-

ceği herkesin malumudur. Bu hâl Türkiye rüsumat dairelerinin en küçük bir kusuru sayılır. Şark ahvaline vâkıf olan bazı dostlar bana dediler ki:

– Biletinizi birinci mevki için alınız. Zira birinci mevki yolcuları gümrükte vagondan dışarı çıkmazlar. Gümrük memurları kaṭara gelir orada eşyayı muayene ederler. İkinci mevki yolcuları ise gece yarısı eşyalarıyla beraber gümrük dairesine gitmeye mecburdurlar. Bu ise büyük bir rahatsızlıktır, bunun için seyahatinizi birinci mevkide yapınız." Dostlarımın dedikleri vecihle birinci mevki bileti kestim. Katar Cisrimustafapaşa'ya gece yarısı vardı. Ben o vakit uykuda idim. Birisi, beni yavaşçacık, tatlı uykumdan uyandırdı. Gözlerimi açtım, kendimi fesli, mütebessim bir adam karşısında buldum. Bu adam bana hitaben:

– Gümrük resmine tabi eşyanız var mı?

Dedi. Anladım ki Cisrimustafapaşa mevkiine muvasalat ettik. Gümrük memurları eşyalarımızı muayene etmek istiyorlar. Muayene (S. 6) uzamadı. Memur çantalarıma sathi bir göz gezdirmekle iktifa etti ve beni rahatsız ettiğinden dolayı birçok kere özür dileyerek arka arka yürüyüp çıkmak üzere idi. Birdenbire durdu. Gözleri, vagonun raflarından birisi üzerine koymuş olduğum büyük hacimli bir kitap üzerinde ilişti kaldı. Bir saniye sonra kitabı eliyle göstererek dedi ki:

– Bu nedir?

–Bu bir kamustur. Blez nam müellifin (Maişet-i Ameliyye) kamusudur, dedim.

Fesli efendi kitabı almak için elini uzattı. Ben de kendisine yardım ettim. Cesim mücelledi yakaladı. Böyle manevralara gayet alışkın olduğunu gösteren bir hareket-i serîa ile kamusu açtı. Doğru "te" harfini buldu. Bir lahza içinde kâğıdı koparıp cebine attı. Bu işini bitirdikten sonra kitabı bana uzattı ve vagondan çıktı gitti. Bu adamın teklifsizce olan şu hareketinden mütehassıl ilk hayretim zail olunca kitabı açtım. Bir de ne göreyim? Sefil herif, Türkiye'ye ait sayfayı koparıp almış. Evvelemirde düçar-ı hiddet oldum. Lakin ne para eder? Hiddetim çabuk geçti. Şu hadiseyi pek tuhaf bulmaya, âdeta kahkaha ile gülmeye başladım. Neşem yerine geldi. Hemen arkama bir palto atarak doğru gümrük dairesine gittim. Bende bir merak uyanmış idi. Belki benim başıma gelen hâl gibi diğer hâller vuku bulur da seyrederim, eğlenirim.

Zannımda yanılmamışım. Çok beklemedim. Ticarethanesi hesabına (S. 7) seyahat eden bir tüccar memurunun, Osmanlı sansürüyle vuku bulan gayet tuhaf suret-i maarifesine seyirci oldum. Bu memur genç bir Alman olup Almancadan başka bir lisana vâkıf değil idi. Yolcunun çantalarını sebt-i defter etmekte olan Osmanlı memurunun da Türkçeden başka bir lisan bilmediğini söylemek zaittir zannederim. Bunlardan her birisi kendi diliyle lakırdı etmekte bulunduğundan aralarında tekevvün eden mübahase gayet gülünç idi.

Memur – Gümrüğe tabi bir şeyiniz var mı?

Alman – Anlamadım. Almanca söyleyiniz ki anlayayım.

Memur – Ne diyorsunuz? Rica ederim. Şu çantayı açınız.

Alman – Lakin size diyorum ki sözünüzü anlayamıyorum.

Memur – Anahtarlarınız nerede?

Alman – Türkçe bilmediğimi şimdi söylemiş idim. Almanca söyleyiniz.

O aralık, gümrük memuru genç Alman'ın elinde tutmakta olduğu anahtar demetini görür. Mırıldanarak hemen yolcunun elinden kapar ve çantaları açar. Muayene hitam bulur. Gümrüğe tabi bir şey bulunmadığı gibi şüpheli bir şey de bulunmaz. Yalnız bir sepet kalır. Alman, bu sepete yol zahiresini, yiyeceğini içeceğini doldurmuş idi. Gazûb gümrük memuru elini şiddetle sepete daldırır ve yağlanmış eski bir gazete parçasına sarılı bir paket çıkarır. Memur, Alman'a şüpheli bir nazar fırlatarak dedi ki:

– Bunda ne var?

Yolcu, memurun harekâtından sualden maksat[ın] ne olduğunu anlamakla (S. 8) kendi lisanıyla:

– Bu mu? Bir tavuktur.

Dedi. Memur paketi açtı. Tavuğu sahibine uzattıktan sonra yağlı gazete parçasını gözden geçirmeye başladı. Bir iki saniye sonra gözlerini fal taşı gibi açtı ve âdeta yolcuyu yiyecekmiş gibi Alman'a dik dik tevcih-i nazar etti ve:

– Bir gazete ha? Bilmiyor musun ki Osmanlı memaliğine gazete girdirmek yasaktır.

Dedi. Yolcu ise bu sözlerden, memurun bu etvârından hiçbir şey anlàmamakta idi. Nihayet memur (yahu! ayıp, ayıp) dedikten sonra elindeki yağlı gazete parçasını katladı ve bir tarafa koydu. Bu komediden bir şey anlayamayan yolcu ise bir elinde bacağından tutmuş olduğu tavuk, diğer elinde çantası bulunduğu hâlde râkib olduğu vagona gitti.

2

Maarif Nezareti

Bir ecnebi, hududu geçtiği andan itibaren sansürün, yani teftiş ve tetkikin, murakabe-i şedidenin eli altına geçmiş olur. İnsan bu murakabenin tesirini, gecenin, gündüzün her lahzasında ve bin türlü surette hisseder. Bu murakabe, insanı nereye gitse, nerede bulunsa takip eder; yazıhanede, sofrada, tiyatroda, tütün içmeye mahsus salonda, berber dükkânında, hamamda, vapurda, tramvayda, hatta yatak odasında bile mevcuttur. Türkiye'de her şey (S. 9) bu murakabeye, bu sansür denilen şeye tabidir. Türkiye'de hâkim-i hakiki, Türkçe hafiye namını alan murakıptır.

Tabur tabur murakıplar, koskoca Türkiye'nin her tarafında icra-yı vazife etmektedir. Makalemiz bu heyet azasının her yerde bulunduğunu ispat edeceği gibi, her nerede olursa olsun cümlesinin de birbirlerinin aynı yani cahil, müstebit ve zalim olduklarını, yaptıkları her şeyi, gördükleri her işi gayet büyük ve akla gelmez bir intizamsızlıkla yaptıklarını gösterecektir. Çünkü bu herifler icraatlarını ne bir kanuna ne de bir nizama [göre] tatbik ederler. Bunların gördükleri iş bir taraf-

tan kendi keyiflerine, tesadüfe, bir taraftan da müphem olduğu kadar yüksek olan bir emir ile verilmiş (haydi) kumandasına merbuttur.

Bu adamlar, bu emir mucibince yürüyorlar ama nereye gidiyorlar? Bunu kendileri de bilmezler. Birisi bir emir verir. Diğer birisi gelir o emri lağveder. Birisinin Pazartesi günü yapılmasını tensip ettiği şeyi diğer birisi Salı günü gelir menedeer. Velhasıl her şey öyle bir bataklığa düşmüş, öyle bir zenci saçına karışmış ki tasviri bile müşküldür. Ne mutlu o millete ki böyle bir hükümeti, böyle bir idareyi ağzını açmaksızın, şikâyet etmeksizin kabul ediyor!

Sansörlerin mercii Maarif Nezareti'dir. Buna dair olan evâmir hep oradan sadır olur.

Maarif Nezareti de evâmir-i lâzımeyi Yıldız'dan alır. Yıldız, Maarif (S. 10) Nazırı'na der ki (elinden geldiği kadar makam-ı saltanatın menafi-i âliyesini muhafaza etmeye sa'y etmelisin). Nezaret de bu müphem emri evirerek çevirerek sansörlere mütenakız, kısa kısa ve gayrimuayyen birçok evâmir ısdâr eder. Bu karmakarışık evâmirden bir mana çıkarmak, bu muammayı halletmek sansörlerin vazifesidir. Onlar da istedikleri gibi mana verirler.

Türkiye'de matbuata bir engel olmak düçar-ı ceza olmayı yahut gazap-ı şahaneye uğramayı mucip olmaz. Bilakis izin vermek, matbuatın önünü almamak mucip-i tekdir ve tevbihtir. Sansörler bunu iyice bilirler. Bunun içindir ki sebepli sebepsiz her gördükleri kitabı menederler. Bu bapta büyük bir

gayret gösterirler. Tabii değil mi ya? Çünkü terakkileri buna mütevakkıftır.

Sansör namı altında yaşayan bu memurlar keşke dünyadan bir şey anlar adam olsalar! Bunlar, kendilerine havale edilen memuriyeti edâya gayri muktedir, daha doğrusu kara cahil bir sürü mahlukattan ibarettirler.

Sansörün birisi gözden geçirmekte olduğu bir gazete müsveddesinde şu cümleyi görür: (hükümet tarafından ittihaz olunan ihtiyatât pek şiddetlidir). Memur efendi bu cümlenin son kelimesini muvafık bulmaz, hemen kurşun kalemle örer. Hazır olan gazeteci müsveddeyi alarak şiddetli yerine (müstebit-âne) kelimesini koyar. Kelimenin manasını bilmeyen sansör cenapları da bu tebdilden dolayı memnun olarak gazetenin tabına izin verir.

(S. 11) Maarif Nezareti'nde hükümferma olan intizamsızlığı, rabıtasızlığı, usulsüzlüğü tamamıyla anlayabilmek için mezkûr nezarete gidip gelmek, işlerin içinde bulunmak icap eder.

Nezaret dairesi birçok memurlarla, muvazzaflarla doludur. Bunlar bir şey yapmamak veyahut daire-i namusta olmuş olmamış maişetini çıkarmak için her gün Nezaret'e devam ederler. Bu adamların medar-ı maişeti kısmen azlığıyla beraber senede beş defa aldıkları aylıktan, kısmen eshâb-ı mesâlihten koparabildikleri rüşvet ve bahşişten veyahut dercep ettikleri emval-i hükümetten terekküp eder ki bu da artık sahip-i vazifenin maharetiyle ve memuriyetinin büyüklük ve küçüklüğüyle mütenasiptir.

En ziyade nazar-ı teessüfe çarpan, en ziyade hüzün ve kederi mucip olan şey, Nezaret koridorlarında bir aşağı bir yukarı dolaşıp durmakta bulunan erbap-ı mesâlihin hâl-i pürmelâlidir. Bu adamların kimler olduğunu sorarsınız: şikâyetâmîz bir tavırla beklemekte olan şu adamın bir mahalle mektebi hocası olduğunu anlarsınız. Zavallı adamcağız falan kaleme teslim etmiş olduğu şahadetnamesini yahut mektebine ait ruhsatnameyi tekrar almak üzere beş altı haftadan beri gidip gelmekte olduğu hâlde bir türlü alamıyor. Çünkü ruhsatname yahut şahadetname kalemde zayi olmuş imiş.

Ya, şurada, bir tarafa dayanmış, melul melul etrafına bakan adam kimdir? O da İstanbul'un bir köşesinde bir mektep açmak isteyen bir muallimdir. Altı ay evvel Nezaret'e bir arzuhâl vererek bu bapta ruhsat itasını istirham etmiş. Bu kadar bir müddet geçtiği hâlde (S. 12) birçok mevâîd-i urkubiyyeden başka bir şeye nail olmamış.

Öte yanda boynu omuzu üzerine düşmüş birisi daha! Bu da bir müellif! Mekteplerde okunmak üzere bir kitap yazarak bir sene evvel sansöre teslim etmiş. Tabı için çıkacak ruhsatname ile kitabını bekliyor. Nihayet almaya muvaffak olur. Bir senedir kitapçığına hasret kalan zavallı müellif kitabı açar. Bir de ne görsün! Kitap, kitaplıktan çıkmış. Berbat edilmiş, satırlar bir daha okunmayacak hâlde karalanmış, yüz sayfadan kala kala on iki sayfa kalmış. Biçare müellif emeğine mi yansın, kaybettiği vakte mi teessüf etsin? Ellerini gökyüzüne kaldırarak Nezaret'ten çıkar gider.

Bu zavallı müellifler arasında bazı sade-dil ecnebiler de bulunur. Telif etmiş olduğu kitabın tabı için ruhsat istidasında bulunmuş. Dostluk hasebiyle, Şark'ta işlerin öyle diğer yerlerde olduğu misillû mecra-yı tabiisinde yürüyemeyeceğini, devâir-i resmiyye-i Osmaniye'de muvaffakiyete nail olmak için mutlak[a] para cenaplarına müracaata mecburiyet olduğunu kendisine anlatırsınız. Dostumuz gayet ciddi bir suretle başını sallayarak:

– Para mı? Hiçbir vakit!

Cevabını verir. Hakkı yok mu ya? Haşmetli Almanya veya Avusturya imparatoru veyahut İtalya kralı tebaasından olsun da bir kitabı tab için lazım gelen ruhsatı ancak para, rüşvet vasıtasıyla alabilsin? Altı ay geçer. Bir gün dostunuza rasgelirsiniz. Evvelce pek yüksekte pervaz olan burnu kırılmış, başı göğsü üzerine (S. 13) düşmüş. Gayet mahzun bir hâlde olarak, ruhsatnameyi alabilecek bir vasıta-i rüşvet arıyor. İşte şimdi yola gelmiş. Burada para, rüşvet her şeyin kilididir. En müthiş kaleleri, geçilemez kapıları açar. Allah allahtır, peygamberi de rüşvettir!!

Bununla beraber insanda biraz beceriklilik olmalı. Mesela işinin ait olduğu dairede bir ahbap peyda etmeli. İsterseniz şuna sadece şerik-i cürüm diyelim. Benim de böyle bir şerik-i cürümüm var idi. İsmi de Rıfat Bey'dir (asıl ismini vermiyorum. Belki daha ber-hayattır).

Bu adam beyaz sakallı, gayet şen ve şakrak olup şaka etmeyi pek sever. Emsali az bulunur mert bir sansördür. Bu zat diğer bir arkadaşıyla, tab edilmek için ruhsat istenilen Fran-

sızca kitapları gözden geçirmeye memurdur. Merkez memuriyeti Matbuat Müdüriyet-i Umumiyyesi'ne tabi aklâmdan birisindedir. Rıfat Bey'de maharet yoktur. Lakin vazifesini namus dairesinde ifa eder. Bir kitabı gözden geçirmek için en az[ın]dan mutlaka altı aya muhtaçtır. Aramızdaki dostluğa hürmeten benim kitaplarımı, müstesna olarak üç ay içinde tetkik edip işi bitirir idi. Mamafih bir kere bu kaideyi bozdu. Kitabı tetkik için lazım gelen üç ay geçti. Şerikim olan matbaacıya, kitabı ruhsatla beraber o günü teslim edeceğimi vaat etmiş idim. Nezaret'e koştum. Rıfat Bey yok. Üç saat bekledim. İkindiden sonra Rıfat Bey göründü. Beni görür görmez meyus-âne bir seda ile:

– Ah azizim, sizin kitabınızın muamelesi bitti. Lakin şu benim şaşkınlığıma bakınız. Maatteessüf kitabı evde unuttum. Artık bu(S. 14)gün de vakit geçti... demesi üzerine cevaben dedim ki:

– Ne zararı olabilir? Yarın alırım.

– Yarın mı? Onu hiç ümit etmeyiniz. Yarın Ramazan'ın ilk günüdür. Yarın oruç var. Tamam bir ay sürecek. Ramazan ayında Nezaret iş görmez.

Rıfat Bey'in dediği doğru. Ramazan'a bir gün var. Ben büsbütün unutmuş idim.

Rıfat Bey'e dedim ki:

– O hâlde ne yapayım?

– Beklemelisiniz. Otuz gün bir şey değildir. Çabuk geçer.

– Bir ay mı? Bir ay bekleyeceğim ha? Siz bunu kolaylıkla söylüyorsunuz. Lakin bu ay zarfında bana yemek içmek lazımdır.

– Ne diyorsunuz Allah'ı severseniz? İnsan hiç Ramazan'da yemek yer mi?

Rıfat Bey, sarf ettiği şu sözden pek memnun olarak elimi sıktı işine gitti.

Ramazan geçti, ruhsatnameyi aldım. Lakin daha başıma gelecekler varmış. Ne çare, alnımın yazısı, başa gelen çekilecek. Kitap tab edilir, biter. Hemen koştum Rıfat Bey'e altı nüsha götürdüm çünkü kanunen böyle hareket edilmesi lazımdır. Bu altı nüshadan beşi Nezaret evrak odasında hıfız, altıncısı da son defa olmak üzere sansörün mührüyle mühürlenerek sahibine iade edilir. İşte, o günden itibaren kitap kitapçılara tevzi edile(S.15)bilir ve satılığa çıkarılır.

Bir hafta sonra Nezaret'e gidip altıncı nüshayı Rıfat Bey'den istedim. Kitap henüz mühürlenmemiş, başka bir gün gelmekliğim icap etti. Bir hafta daha geçti. Yine işim geri kaldı. Sebep? Mührü beraber almış olan matbuat müdürü hastalanmış. Mahal-i vazifesine gelmiyormuş. Bir ay geçti. Kitabımın tabında benimle ortak olan matbaacı bu tehirden [dolayı] fena hâlde kızmaya, sabrı tükenmeye başladı. Hemen Nezaret'e koştum. Rıfat Bey'i buldum. Beni gördüğünde meyus-âne bir çehre ile dedi ki:

– Azizim, ne yapayım? Sizin getirmiş olduğunuz altı kitabı masamın üzerine koymuş idim. Oradan çalmışlar. Bilmiyorum kim çaldı?

Ne ise, dedim ya, başa gelen çekilecek. Altı nüsha daha getirmek, bir müddet daha beklemek icap etti. Koca Rıfat Bey!

Bir gün muayenesi hitam bulmuş kitaplarımdan birisini almak için mumaileyhe uğramış idim. El yazılı olan kitabı aldım. Satırların ekserisi kurşun kalemiyle okunmayacak derecede çizilmiş idi. Eserimin böylece berbat edilmesinden canım sıkıldı. Dedim ki:

– Kuzum Rıfat Bey, şu Türkiye'de yazılması caiz veyahut memnu olan şeyleri bana bildiremez misiniz?

Rıfat Bey istihza-kâr-âne bir tebessümle dedi ki:

– Azizim, bu Avrupalılar ne tuhaftırlar? Daima Osmanlı sansürünün ağzınızı tıkadığından şikâyet edersiniz. Hâlbuki (S. 16) sizi istediğinizi söylemekten kim menediyor? Her şey[i] yazabilirsiniz.

– Nasıl, her şey mi?

– Evet, her şeyi yazabilirsiniz. Yalnız padişahlardan, kralardan, hükümdarlardan, hükümât-ı ecnebiyyeden, nihilistlikten, iştirakîlikten, isyandan, i'tisâbdan, anarşistlikten, hürriyetten, ümem ve akvamın hukukundan, harici politikadan, dinden, din adamlarından, kiliselerden, camilerden, Muhammet'ten, İsa'dan, Musa'dan, peygamberlerden, dinsizlikten, hükümet memurlarından, kadınlıktan, haremden, vatandan, Kur'an'dan, cennetten, cehennemden, ümmetten, kavmiyetten, hukuk-ı beyn-el-düvelden, cumhuriyetten, parlman azasından, Âyan azasından, meşrutiyetten, dinamitten, bombadan, Mithat Paşa'dan, Kemal Bey'den, Sultan Murat'tan, hilal-

den, haçtan, Makedonya'dan, Ermenistan'dan, ıslahattan, ağustos böceğinden ve bu gibi diğer bazı şeylerden bahsetmek, bu sözleri ağza almak memnudur.

– İyi ama yazacak, söylenecek başka bir şey kalmadı ki.

– Niçin kalmasın? Ağustos ayında olmamak şartıyla yağmurdan, güzel havadan; köklerini kesmek için olmamak şartıyla sokak köpeklerinden; memurların seyyiatlarına, fenalıklarına dair olmamak şartıyla hükümetten; ihsânâtını, in'âmâtını tafsil ve methetmek şartıyla zat-ı hazret-i padişahiden bahsedebilirsiniz. Bana hürriyet-i matbuatta bu dereceye varmış bir memleket gösteriniz bakayım?

(S. 17)

3

Sansür ve Gazeteler

Türkiye'de gazete çıkarmak akılsızlığında bulunan bir bedbaht bu niyete karar verdiği andan itibaren şeamet damgasıyla damgalanmış olur. Bu niyet[i] beyninde karar kıldığı dakikadan itibaren artık zavallı adam mihnet, gaile, ıstırap, keder, angarya içinde yuvarlanmaya, öyle bir maişet geçirmeye başlar. Türkiye'de bir gazete tesis ve neşretmek? Maazallah. Levant Herald, Moniteur Oriental, İstanbul, İkdam, Sabah gazetelerini iyi kötü çıkarmakta, idare etmekte olanlara bir sorunuz. Bakınız size neler söylerler, neler anlatırlar.

Türkiye'de değil siyasi bir gazete, bayağı mekteplere mahsus küçük bir gazetenin neşri bile irade ve berat-ı padişahiye muhtaçtır. Bu iradeye, bu fermana nail olmak üç seneye bakar. Çünkü müsted'înin kullanacağı nüfuzun büyüklüğüyle küçüklüğüne merbut bir şeydir: Sizi tutanlar, arkanız olanlar arasında vükeladan birisi var mı? Mabeyincilerden birisi sizinle ortak mı? İleri gelen musahiplerden yahut harem-i hümayun ağalarından birisine kıymetli bir hediye takdim ettiniz mi? Öyle ise üç aya kadar alırsınız. Yok, eğer nüfuzsuz, kimsesiz iseniz hiç kendinizi yormayınız. Mösyö Constans[1] veya Baron de Calica[2] yahut Baron Marschall'ın[3] mahmîsi bile olsanız, yine üç seneden evvel iradeyi alamayacağınız gibi belki de (S.18) bu acayip iradeye bütün ömrünüzde mazhar olamazsınız. 1895 senesinde İstanbul'da idim. Bir mecmua-i mevkute neşri ruhsatını elde etmek için on seneden beri çalışmakta olan birkaç Ermeni'ye rasgeldim. Hâlâ iradeyi çıkarmaya muvaffak olamamışlardır. (Akşam) namını vermiş oldukları mecmuaları henüz gündüz yüzünü görmemiştir. Sahipleri olan Ermeniler de ümitlerini kesmemişler, ilâ yevminâ hazâ çalışmaktadırlar. Bakalım muvaffak olacaklar mı?

Bakınız işler burada nasıl yürür: Vilayetlerden birisindesiniz. Mesela İzmir'de farz edelim. Bir gazete çıkarmak arzusunda bulunursunuz. Vali-i vilayet devletlü paşa hazretlerine, hem de Türkçe olmak şartıyla bir arzuhâl takdim edersiniz. Arzuhâli siz kendiniz götürüp paşaya takdim etmek budalalı-

1 Fransa sefiri.
2 Avusturya sefiri.
3 Almanya sefiri.

ğında bulunursanız ya kabul edilirsiniz ya edilmezsiniz. Kabul edilseniz bile arzuhâliniz hasıraltı edilir, yani battal torbasına atılır. Lakin tabii siz o kadar safdil değilsiniz. Buranın âdetlerini, ahvalini biliyorsunuz. Gidersiniz vali paşa ile münasebatı olan bir zatı, mesela devletlünün avukatını, hekimini, nasırcısını (ayakta hâsıl olan nasırları kesen adam), arabacısını veyahut dalkavuğunu, soytarısını velhasıl bunlardan birisini tavsît edersiniz. Haminiz olan bu vasıta da işi hakkıyla görür ve kendisi de cerbezeli bir şey olursa belki işiniz iyi bir neticeye bağlanabilir. Ne ise, istidanız muameleye konur. Vilayet kendi tarafından hiçbir fikirde, mütalaada (S. 19) bulunmaksızın arzuhâli Dâhiliye Nezareti'ne gönderir. O da Maarif Nezareti'ne irsal eder. Bir müddet sonra Maarif Nezareti birçok istizahâtı elde etmek için arzuhâli Dâhiliye Nezareti'ne iade, bu da istizahâtı evrakıyla beraber Vilayet'e havale eder. Arada altı aylık bir müddet geçer. Vali Paşa da müsted'î hakkında tahkikat-ı lâzımenin icrası için polis müdürlüğüne emir verir. Müsted'înin otuz yaşından aşağı olmaması, mahkemelerce mahkûm veyahut eshâb-ı sevâbıktan bulunmaması, şöhret-i hasene eshâbından olması, (200) liralık bir kefalet takdim etmesi şarttır. Ama müsted'î cahil imiş, okumak yazmak bilmez imiş, o ciheti soran yoktur. Gazete sahibinin iktidarı onlarca ehemmiyetsiz bir noktadır. (Şahadetnameli, diplomalı, fünûn ve edebiyattan mezun bir fazıl ile bir hamal vardır. Gazetenin imtiyazını hangisine verirsiniz?) denilse hamal tercih edilir ve imtiyazı ona verilir. İstanbul'da Fransızca bir mecmua-i mevkute vardır ki sahip-i imtiyazı imzasını güç bela atabilecek adamlardandır.

Altı ay daha geçer. Nihayet polis dairesi tahkikatını ikmal eder. Yazılmak üzere olan raporun müsted'î hakkında fena olabilmesi melhuzdur. Hemen rüşvete müracaat olunur. Böyle yapılmazsa gazete çıkarmak fikrinden vazgeçmek lazım gelir. Rapor vali paşaya takdim olunur. Bunun üzerine zavallı rapor seyahate çıkar. Gezmedik bir kalem, bir daire, bir nezaret kalmaz. Bu seyahat az mı sürer? Tamam üç sene. Bazı kere daha çok. İşte, nezaretlerde peyda edilen dostları bu esnada (S. 20) kullanmalı, dostluklarından şimdi istifade etmeli. Yoksa tahkikat-nâme ile evrak-ı saire ve arzuhâliniz bir köşede tıkılır kalır ve artık bir daha hiç meydana çıkmaz.

Evrakınız aleyhinde diller uzar. Herkes bir türlü rey verir, meydana bin türlü tehlike çıkarır. Nihayet politikadan, umuma ait şeylerden bahsetmeyeceğinize, taht-ı padişahiye cismen ve ruhen sadık kalacağınıza, her gün sabahları zat-ı hazret-i padişahinin medâyih-i seniyyeleriyle teganni ve hiç münakaşa etmeksizin sansürün emrine tamamıyla itaat edeceğinize yemin edersiniz. İrade sadır olur. Oh!... Artık, sizdeki neşeyi, sevinci görmeli. Kendinizi kurtulmuş zannediyorsunuz. Fakat bedbaht! Pek yanılıyorsunuz. Çıkan irade sizi öyle bir vazife altına koyuyor ki deniz kenarında gemilerden iskeleye odun taşımak bu hizmet-i şâkkadan bin kat daha iyi olacağına şüphe yoktur. Zavallı gazete sahibi Nezaret'ten veyahut validen izin olmaksızın kendisine ikametgâh ittihaz ettiği yerden ayrılamayacak. Avrupa'dan gazetesi için lazım gelen harfleri veyahut hiç ehemmiyeti olmayan bir resim klişesini (kalıbı) hükümete arzuhâl verip istizan etmeksizin getiremeyecek (gazete imtiyazı için verilen arzuhâlin başına gelen bu

arzuhâlin de başına gelecek), sahip-i imtiyaz bu harflerle kalıbın kendisine ait olup başka birisi için getirtmediğini ispat edecek. Hükümet bu hususa dair ayrıca tahkikat yapacak. İzin çıkıncaya kadar aylar, yıllar geçecek. Keşke iş burada da (S. 21) kalsa. Çıkan irade bakınız daha ne şartlar koşuyor: sahip-i imtiyaz şartlara tamamıyla riayet edecek. Zat-ı akdes-i hazret-i padişahi aleyhinde hiçbir söz söylemeyecek. Sair hükümdarlar, krallar ile dost hükümetler hakkında fena bir şey yazmayacak. Memurların fenalığını meydana koymayacak, cünûd-ı zafer-i mevut-ı padişahinin hezimetini, bozgunluğunu hiç kaale almayacak. Bilakis isyan hâlinde olan bir avuç bedevilere karşı bile olsa kazanacağı muzafferiyeti kemal-i tantana ile ilan edecek. Nasıl? Bu şartlar pek hoşa gidecek şeyler değil mi?

Vilayet gazetelerinden biri (haşmetli Almanya İmparatoru hazretleri) diyeceğine sadece (Almanya Kayseri) demiş olmasından [dolayı] şiddetli bir tekdire mazhar olmuştur. Tekdir de âdeta gazetenin kapanması için atılan ilk adım demektir. Yunan Muharebesi esnasında gazetelerden birisi, Osmanlı Ordusu refakatinde bulunmak üzere bir muhabir göndermek ister. Şu cevabı alır:

"Olur, velakin yalnız cünûd-ı padişahinin muzafferiyâtını yazmak şartıyla."

Hükümet memurları hiçbir şeyden korkmaksızın vazifelerini, hem de yekdiğerini müteakip ve birçok defa olmak üzere suiistimal edebilirler. Memurların şu hâlleri için matbuat tarafından düçar-ı muaheze olmak korkusu, tehlikesi yoktur. Mesela vilâyâtta belediye intihabatı vuku buluyor değil

mi? İntihap edenlere (işte, şu adamı veya falan efendiyi intihap etmelisiniz) yolunda emir verilir veyahut o yolda (S. 22) icra-yı nüfuz edilir ve istenilen adam intihap olunur. Bu hâli yazacak, meydana koyacak hiçbir gazete tasavvur edilmez. Hele matbuat buna dair bir şey söylesin! Hele gazetelerden birisi, velev kinaye tarikiyle yahut söz arasında büyük memurlardan bir zat veya İstanbul patriği, Bulgar eksarhı veyahut hahambaşı hakkında ufacık bir kelime kaçırsın! Artık o gazete sahibinin başına gelenleri seyretmeli. İlk felaket gazetenin kapatılması olacaktır.

Türkiye gazetelerinde mahâkim ahvaline dair makaleler, fıkralar aramak abestir. Gazeteler, siyasi olsun bayağı olsun davalara, muhakemelere dair bir şey yazamaz, verilen hükümleri irat edemez. Hükümet tarafından neşri iltizam edilen bazı davalar müstesnadır. Bunlar da pek nadir olarak vuku bulur.

– O hâlde, Türkiye gazeteleri ne yazabilir? Madem ki politikadan, edyândan, hükümet memurlarından, mahâkimden, umrândan, iktisattan, edebiyattan bahsetmek yasaktır, bu gazeteler sayfalarını ne ile doldururlar?

Diyeceksiniz. Değil mi? Yazılacak şey çok! Rıfat Bey'in bana vermiş olduğu cevabı unuttunuz mu? Köpeklerden, yağmurdan (Ağustos'ta olmamak şartıyla), güzel havadan (mehtapta olmamak şartıyla), zat-ı şevket-simât-i hazret-i padişahinin memurlarından (onları medih ve taazzum etmek şartıyla) ve daha bu gibi birçok şeylerden bahsedebilirler.

(S. 23) Şimdi de şu suali irat edeceksiniz zannederim:

– Hepsi anlaşıldı. Fakat Ağustos ayında yağmurdan bahsetmek niçin yasak olsun? Bunun hikmeti nedir?

Onu da anlatayım:

Vilâyât şairlerinden birisi bir gün La Fontaine'in hikâyelerini Türkçeye tercüme eder. Sansör bu kitabın tab ve neşrine izin vermez. Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesi tab ve neşr edilsin ha! Hiç olur mu? Ağustos böceğini zikretmek! Aman yarabbi, ne büyük küstahlık! Padişah'ın Ağustos ayında doğduğunu bilmiyor musunuz? O hâlde bu böceği zikretmekle Padişah'ı ima etmek istiyorsunuz! Allah'ım! Ne azim ne fazîh bir cinayet!

La Fontaine tercümesi gibi Ağustos ayından, bu ayda yağmurdan, güneşten bahsetmek de menedildi. Türkiye'de Ağustos ayı yoktur vesselam!

Ah, bu imalar yok mu? Ne de çok mağdurları, kurbanları vardır, bilseniz. Mesela bir insan Türkiye'de Mithat namını alamaz. Sebebi de Mithat Paşa'nın müthiş hatırası... Mithat Paşa işkenceye çekildiği, teşhir edildiği esnada Türkiye'de bu namı taşıyan beş on kişi bulunmakta idi. Şimdi bunların adları Ahmet Bey, Celal Efendi, Rıza Paşa'dır. Türkiye'nin Muratları (yani Murat ismini taşıyanlar) isimlerini değiştirmeye mecbur oldular. Öyle yapmasalar, Çırağan Sarayı kurbanı olan Sultan Murat'ın şerik-i cürmü sırasına geçerler.

(S. 24) Türkiye'de bir gazetenin tatili ne kadar sürer? Orasını Allah bilir. Eğer gazetenin sahibi sesini çıkarmazsa, patırtı gürültü etmezse, el etek öpmezse, hediyeler behiyyeler takdim eylemezse, malik olduğu her türlü nüfuzu, vesaiti kullanmazsa

gazete ilelebet kapalı kalır. Velhasıl Türkiye'de ufacık bir şey gazetenin kapanmasına bir sebep, bir bahane olabilir. Bundan dolayı Türkiye paçavracıları (gazetecileri demek istiyor) bir yanlışlık yapmak ihtimaliyle titreyip dururlar.

Tatil edilip tekrar açılmasına müsaade olunan bir gazete sahibi, gazetesinin tatilinden bahsedecek olur ise pek azim bir suç irtikâp etmiş olur. Bu tatilden dolayı bir kimseyi itham etmek memnudur. Bilakis gazeteyi, esniye ve mahâmid-i padişahi ile gazetenin tekrar çıkmasına müsaade buyurulmasından [dolayı] atebe-i ulyâya birçok teşekkürlerle doldurmak lazım gelir. Çünkü usul böyledir.

Sansür tarafından neşrine cevaz verilmeyen bir makale veya bir cümlenin yerini açık bırakmak yahut on sene evvel yapıldığı vecihle yerini noktalarla doldurmak memnudur. Artık, oturmalı, o didiklenen cümle parçalarını birbiriyle lehimlemek için bir çare aramalı. Bend-i mahsuslara imza koymak da memnudur. İmzasız olan bu gibi makalelerin neşrine cevaz verilmek imkân dâhilindedir. Sebebi? İşte bir sual ki ona cevap vermek hiçbir kimsenin iktidarı dâhilinde değildir. Zira hiçbir kimse buna vâkıf olamadı ve olamaz. Gazetelerde cinasların, bilmecelerin, muammaların neşri şiddetli bir (S. 25) surette yasaktır. Bu gibi edebiyat, Türkçe gazete idarehanelerinin kapısından içeri giremez.

Gazetelerde padişahın mukaddes alâim-i vechiyyesini, çehresini vasf; gece gündüz saltanatın asayişine!??? sarf-ı himmet eden alaylarla hafiyeleri zikir; Makedonya, Ermenistan sözlerini neşretmek yasaktır. Çünkü Türkiye için Make-

donya, Ermenistan yoktur. Bunlardan birincisi Rumeli'dir. İkincisi de Van, Erzurum veyahut Trabzon vilayetleridir. Bu sebeptendir ki Selanik'te çıkan (Phare de Macédoine)[4] nam gazete ismini terk ederek (Phare de Salonique) namını almaya mecbur olmuştur. Bir kadın gazetelerde kendi namıyla yâd edilemez. Mesela Ayşe Hanım, Nezihe Hanım denilemez. Ahmet Bey'in haremi, Mehmet Efendi'nin kızı demeli.

Bir gün, İstanbul gazetesi şu fıkrayı neşretmek ister:

"Dünkü Salı günü Fresine Kumpanyası vapurlarından (Arménie) nam vapur, Messageries Maritimes vapurlarından (Nijer) vapuruyla müsademe etmiştir. Messageries vapuru gark olmuştur."

Sansör bu fıkrayı gözden geçirdikten sonra (Arménie) kelimesini kalemle çizerek yerine (armoni)[5] kelimesini koymuştur. Koca Türk sansörleri! Tedbir mi dediniz? Heriflerde en âlâsı mevcut.

Fransızca fennî gazetelerden biri bir nüshasında, hidrojen denilen maddenin istihsali tecrübesinden bahis bir makale neşretmek (S. 26) ister. Sansör makaleyi gözden geçirirken şu cümleyi görür:

"Su buharının oksijeni demirle imtizaç eder ve hidrojen hür[6] kalır."

---

4 Makedonya Feneri.

5 Arménie, Ermenistan demektir. Armoni ise şarkılara mahsus sestir.

6 Fransızca (*libre*)dir.

Sansör hemen (hür) kelimesini çizer. Gazete sahibi bu kelimenin yerine başka bir kelimenin kullanılmasındaki suûbeti, daha doğrusu adem-i imkânı anlatmak ister. Lakin sansör efendi cevaben der ki:

– İstediğiniz gibi yapabilirsiniz. Yalnız şunu bilmelisiniz ki hür olmayan bir memlekette hidrojen hür olamaz.

İtiraz pek kati. Gazeteci makalesinden vazgeçmeye mecbur olur. Bedbaht gazeteciler son zamanlara gelinceye kadar gazetelerinin altına tefrika olarak Paris romanlarından birisini veyahut tercümesini derç etmek imtiyazına malik idiler. Şimdi o da yok. Bazı seyahatnamelerle, seyahate ait romanlardan başka bir şey neşretmek şedîden menedildi.

Avrupa gazeteleri ise Türkiye'de bulunan ecnebi postaları vasıtasıyla memalik-i Osmaniye'ye girebiliyor. Bununla beraber ara sıra Türkiye sansörlerinin sadmesine uğramaktan kurtulamıyor. Paris, Londra, Berlin ve Washington'daki Osmanlı sefaretlerinde sansörlük vazifesini gören memurlar bütün Avrupa ve Amerika yevmi gazetelerinin sütunlarını birer birer ayıklarlar. Kendi fikirlerince muzır bir fıkra görecek olurlar ise hemen telgraf telleri bu haberi Yıldız'a vardırır. Mesela, (S. 27) "Figaro gazetesi Salı günü çıkan nüshasında, saltanat-ı Osmaniye'nin asayişine halel verebilecek bir makale neşretti" mealinde bir telgraf varit olur. Bunun üzerine cerideî mezkûrenin Salı nüshası müsadere olunmak üzere her tarafa telgrafla emir verilir. Sansörler gözlerini açarlar. Hafiyeler, polisler aramadık, taramadık kahvehane, birahane, pastacı

dükkânı, berber salonu bırakmaz. Hepsini ziyaret eder. Hele birisinde bu gazeteden birisi bulunsun! Biçare sahibinin başına düşmedik bela kalmaz.

İşte, Türkiye'de matbuatın tabi olduğu usul böyle bir usuldür. Bundan anlaşılır ki Türkiye'de gazete çıkartmak imtiyazını almaya muvaffak olan bir gazeteci dehşetli bir eşek arısı kovanına düşmüş olur. İstediği kadar çalışsın bu kovandan kurtulamaz. Nihayet bıçak kemiğine dayanır. Artık, imtiyazını başkasına fârig olmaktan, elindeki iradeden kurtulmaktan başka bir şey düşünmez olur. Bilfarz imtiyazını kendisinden almaya razı olan birisi meydana çıksa bile, yine bin türlü muamelat-ı resmiyyeye, baş belasına dûçâr olmaktan halas olamaz.

4

Sansür ve Kitaplar

Bir kitapçı dükkânına girip de (falanca kitabı istiyorum) diyecek olursanız, kitapçı (ben öyle kitaplar satmam) cevabını verir. Eğer memlekete yeni gelmiş, yani memleketin ahvaline acemi iseniz bu (S. 28) cevapla bi-l-iktifa çıkar gidersiniz. Yok, eğer memleketin ahvaline, âdâtına vâkıf iseniz gözünüzü kitapçının gözlerine dikerek dersiniz ki:

– Anladım, anladım. Bana emniyet edebilirsiniz, ben hafiye değilim. Haydi, şu kitabı getiriniz.

Kitapçı etrafına göz gezdirir. Orada kendilerinden başka bir kimse bulunmadığından emin olduktan sonra dükkânın arkasına gider ve orada gizli bir dolaptan istenilen kitabı alır, kemal-i ihtiyat ile bir gazeteye sararak müşteriye verir ve:

– Rica ederim, paltonuz altına koyunuz. Kimse görmesin. Cümlesiyle de bir tembihte bulunur. Her bir kitapçının mutlak[a] gizli bir dolabı olacak. Her gün ecnebi postaları vasıtasıyla paket paket gelmekte olan memnu kitaplar, gazeteler, risaleler işte bu dolaplarda yer tutar. Zabitlerin, efendilerin birer birer ve yavaşçacık kitapçı dükkânına girip memnu olan gazeteyi yahut sansürün veba nazarıyla baktığı kitabı alıp paltosu altına sakladıktan sonra hırsız gibi yine yavaşçacık çıkarak sıvışması görülmeye şayan tuhaf bir hâldir. Sansür, bu nevi kitapların revacı için âdeta bir ilan vazifesini görmektedir. Zira bu kitapların sansür tarafından menedildiği anlaşılınca Müslüman olsun, Hıristiyan olsun Osmanlılar ile Avrupalıların yüreğinde bir arzu baş gösterir. Herkes (memnu meyveye) gösterilen şedit bir hâhişle onları satın alır. Avrupa'da (S. 29) tab edilen kitaplar, memalik-i Osmaniye'deki mürsel-ünileyhine vasıl olabilmesi için posta paketi (*Paquet postal*) gönderilmeli. Zira posta denki (*Colipostal*) olarak gönderilirse ecnebi postanesi denki gümrüğe göndermeye mecbur olur ki o vakit artık kitapların ruhuna Fatiha okunması lazım gelir.

Kütüb ve resâil-i memnuayı Türkiye'ye girdirmek için gayet emniyetli bir vasıta daha vardır ki o da kitapları ecnebi konsoloslarından birisinin namına göndermektir. Bu vasıta ile gönderilen kitaplar posta paketi olmuş veyahut posta denki

olmuş hatta koskoca bir sandık derununda bulunmuş olsa bile yine mürsel-ün-ileyhine vasıl olur.

Bu usul memâlik-i Osmaniye'de pek müstameldir. Şark'ta adedi pek kesretli olan ecnebi mektepleri, kitaplarını hep bu vasıta ile getirmektedirler. Görüyor musunuz? Sefaretler, konsoloshaneler kendi tebaasının menafini müdafaa için âdeta kaçakçılık sanatına salik olmaya mecbur oluyorlar. Türkiye sansürünün en ziyade gülünç ahvali kamusları teftiş ettiği esnada vuku bulur. Artık sansür yalnız Makedonya, Ermenistan, hilal, vatan, hürriyet gibi sözleri çizmekle iktifa etmez. Kendi nazarında mücrim!!! olan birçok isimleri, sıfatları, fiilleri, mastarları simsiyah bir mürekkeple karalar durur. Çünkü Maarif Nezareti her iki günde bir gönderdiği emirlerde, kullanılması veyahut bir kamusta bulunması memnu olan kelimelerin cetveline birçok kelimeler daha zam ve ilave eder. Bundan dolayı sansörün eline bir kamus (S. 30) geçti mi artık o kamusun hayrını görmeli. Vira karalar durur. Mesela bir kamusta şu mastarlar bulunmamalı: neşir ve işâa etmek, intihap etmek, serkeşlik etmek, isyan etmek, batmak, kesmek, bozmak, çalmak, hal etmek, zehirlemek ve daha başka birçok mastarlar.

Sıfatlardan da şunlar bulunmamalı: dil-gîr, açıkgözlü, asi, serkeş, fakir, hazır ve müheyya, genç (Genç Türklere yani ahrâra delalet ettiğinden), hasta (Avrupa'da Türkiye'ye hasta adam namını verdiklerinden), can sıkıcı, cahil, gayri-adil, kırmızı (Kırmızı Sultan denildiğinden), muti, gayri-muti, mer-

hametsiz, yaramaz, düşman, inatçı, dokunaklı, yekdiğerine zahîr, millî ve daha başka birçok sıfatlar.

Bir kamusta bulunmak hakkına malik olmayan isimler de şunlardır: vazife, birahane, donanma (bahriye donanması), sefaret, hür, kıyam, meşrutiyet, Meclis-i Mebusan azası, Meclis-i Âyan azası, hürriyet, dinamit, melinit, anarşist ve bu gibi birçok isimler. Velhasıl zavallı kamus sansörün elinden tanınmayacak bir hâlde çıkar. Sayfalarının ekserisi öyle bir derecede karalanmış, çizilmiş, yırtılmış[tır] ki bir şekerciye verseniz külah gibi kullanmaya bile tenezzül etmez. Dürûs-ı eşya kitaplarında şaraptan bahsetmek memnudur çünkü Kur'an şarap içmeyi menetmiştir. Bir kitapta (beniâdem mahlûkatın hâkimidir) cümlesinin derç edilmesi olamaz çünkü Türkiye'de hâkim olan bir kişidir. O da zat-ı hazret-i padişahidir. Onun hak-ı (S. 31) hâkimiyetini kim gasp edebilir?

Kitap müellifleri arasında hâlleri en ziyade acınacak olanlar Osmanlı mektepleri talebesine mahsus olmak üzere Türkçe kitap yazan muharrirlerdir. Onlara icra edilen muamelede hiç tereddüt yoktur. Yazdıkları cümlelerin her birisinde sansör mutlaka söylenmesi, okunması memnu bir şey bulacak ve o cümleyi çizecek. Ey kari! Bu serdettiklerimi mübalağaya hamletme. Bunlar birer hakayıktır. Şu saatte elimde ufak kamus kılıklı, el yazısıyla yazılmış bir kitap var ki bu defter sansüre on sekiz ay misafir olmak şerefine mazhar olmuş ve altına sansörün (görülmüş) kelimesi ve Maarif Nezareti matbuat kalemi müdürlüğünün mührüyle mühürlenmiş şu:

(Bu kitabın bu vecihle tashih ve tenkih edilmesi üzerine artık tab ve neşrolunmasında bir beis yoktur) cümle-i resmiyyesi bulunuyor. Müellifinin ismini bile verebilirim. Ancak, zavallı adama zarar gelmesinden korkarım. İşte, ey kari, gel beraber şu kitabın bazı sayfalarını gözden geçirelim. Bakalım, kırmızı mürekkeple çizilmiş neler görürüz.

(Ben fakirim) cümlesi değişmiş (ben minnettarım) olmuş. (Biz memnun değiliz) cümlesi (biz her şeyden mahrum değiliz) kılığına girmiş. (Sen genç değilsin) cümlesi yerine (sen bir çocuk değilsin) denilmiş. (Biraderi zekidir) cümlesindeki birader kelimesi örülüp yerine hemşire kelimesi konmuş, bir amcazade birdenbire halazade olmuş. Kıbrıs şarabı ile Girit sabunu lafızları bütün bütün mahv(S. 32)edilmiş çünkü bunlar[ın] bu âlemde, bu hayatta bulunmaya hakları yoktur. Zavallı Ali Bey'in biraderi bir anda bizzat Ali Bey olmuş, Nuri Bey'in biraderi de her ne sebebe mebni ise, bizzat Nuri Bey'in oğlu hükmüne geçmiş. Bu (birader) lafzı Osmanlı sansürünün hiç hoşuna gitmez. Öyle ya! Belki kamus müellifleri padişahın biraderini ima etmek istiyorlar, belki onu tahta geçirmekten başka bir şey düşünmüyorlar! Kim bilir? (Vazife) kelimesi de burada bulunmaz. Onun yerini (ders) kelimesi tutmuş. (Cahil) kelimesi büsbütün kitaptan kaldırılmış. O nasıl söz? Hiç Türkiye'de cahil bulunur mu? Birahane, tımarhane fena lafızları[nın] da Osmanlı kamuslarında bulunmaya hakları yoktur. Sebep? O bir sırdır. Onu kimse bilmez. Hatta sansör bile belki bu sırra vâkıf olamaz. Bir Frank nasılsa bir Mecidiye çeyreği

olmuş. Bir ihtiyar, Yıldız-nişînini yaşça biraz gençleştirmek için bir efendiye tebeddül etmiş.

(Birkaç lisana vâkıf olanlar kendilerine kemal-i suhuletle bir vazife, bir iş bulurlar) cümlesi iyiden iyiye silinmiş. Öyle ya! Bu cümle Osmanlı gençlerine maişetlerini namus dâhilinde kazanmak için bir yol göstermiş olmuyor mu? (Zenginler[in] kimsesiz, fakir ihtiyarlara yardım etmeleri lazımdır) cümlesi de olamaz. Çünkü bundan sosyalizm (iştirakîlik) kokusu çıkıyor. (Eğer vesait-i lazıme elimde olsa bir seyahat yapardım) cümlesi de aforoz edilecek cümlelerdendir. O da çizilsin. Seyahat mi dediniz? Hiç öyle şey mi (S. 33) olur? Emir-ül-müminin hazretleri sarayından bile çıkmıyor. Kimin haddine düşmüş ki seyahate çıksın?

5

Mekteplerde Sansür

Osmanlı hükümeti mektepleri hiç sevmez. Mevcut mektepleri azaltmak, yeniden mektep açmamak, açtırmamak için elinden geldiği kadar sa'y eder. Bir adam bir mektep açmak isterse evvelemirde hükümetten izin almalı. Bu izin de ekseriya verilmez. Veyahut gazete çıkarmak için yapılan muamelat-ı resmiyyeden daha güç, daha çetin muamelat-ı resmiyye icra edildikten sonra verilir.

Ahbaplarımdan bir Rum, Kadıköy'de ufacık bir sıbyân mektebi açmak hevesine düşer. Arzuhâlini takdim eder. Ta-

mam altı ay Maarif Nezareti'ne gider gelir. O vakit Yunan sefiri bulunan Prens Mavrokordato tarafından himaye ve istishâb edildiği hâlde hiçbir semere olmaz. Adamcağız muntazaman her iki üç günde Maarif Nezareti'ne gidip işini kollamaktan, bahşişler, rüşvetler dağıtmaktan, memurlardan birisine yalvarmaktan, diğerinin eteğini öpmekten geri kalmaz. Nihayet izin çıkar. Fakat evvelemirde müsted'înin şahadetnamesi Mekâtib Müdürlüğü tarafından görülüp tasdik edilmek lazımdır. Adamcağız kalkar Kadıköy'e gider. Şahadetnamesini alır gelir. Gelir ama Maarif Nezareti'nin kapanmış olduğunu görür. Ertesi gün şahadetnamesini takdim eder. Mekâtib müdürü latif bir tebessüm ile sekiz gün sonra gelip (S. 34) şahadetnameyi almasını rica eder. Sekiz gün geçer. Şahadetnamenin sahibi Nezaret'e gelir. Müdür yok. Kâtipler, sekiz güne kadar mutlaka şahadetnameyi vereceklerini beyan ederler. İkinci sekiz gün de geçer. Zavallı adamcağız nihayet müdürü kaleminde bulabilir. Bulabilir ama yine bir iş göremez. Çünkü bu sefer de başkâtip hasta. Kaleme gelmemiş. Beş altı gün daha geçer. Bir gün dostum, Maarif Nezareti'nde mekâtib müdürü ile başkâtibini bir anda bulmak bahtiyarlığına mazhar olur. Müdür şahadetname sahibini görünce:

– Siz daha şahadetnamenizi almadınız mı? Ne kadar büyük bir ihmal! Buyurunuz, oturunuz. Şu hatayı tamir edelim.

Dedikten sonra sigara, kahve getirilmesini emreder. Sigaralar, kahveler içilir. Müdür başkâtibe tevcih-i hitap ederek der ki:

– Efendinin şahadetnamesini kendisine veriniz.

Başkâtip de sol tarafındaki bir efendiye eğilip:

– Ahmet Bey, efendinin şahadetnamesini getiriniz.

Ahmet Bey de yanı başındaki diğer bir efendiye:

Kuzum Necip Efendi efendinin şahadetnamesini getirebilir misiniz? Necip Efendi de şahadetnameyi diğer bir efendiden ister ve böylece müdürün emri kalem dâhilinde bir devriâlem icra eder. Kalemdeki beylerin, efendilerin adedi on beşi mütecaviz idi. Hiçbirisi de şahadetnamenin ne olduğunu, nerede bulunduğunu bilmiyorlar.

Müdür başkâtibe dönerek dedi ki:

(S. 35) – Canım, belki büyük kayıt defterindedir. Şu defteri getiriniz.

Başkâtip de bu emri Ahmet Bey'e, Ahmet Bey de Necip Efendi'ye, o da yanı başındakine tebliğ eder. Odada yeni bir devriâlem daha! Şahadetname sahibinin canı sıkılmaya başladı. O esnada hademeden birisi kaleme girdi. Büyük kayıt defterini getirmesi kendisine emredildi. Bir çeyrek saat sonra hademe geldi ve defteri bulamadığını beyan etti. Müdür başkâtibe:

– Şu defteri bulunuz.

Emrini verdi. Bu emir de diğerleri gibi oda dâhilinde devriâlem seyahatine çıktı. Lakin bu sefer emri telakki eden son efendi koltuğundan kalkıp defteri aramaya gitti. Bulamak-

sızın döndü. Efendilerden her birisi hatta başkâtip bile bizzat sıra ile gittiler aradılar, taradılar. Nafile zahmet! Defter sır ile kadem olmuş. Şahadetnamenin defter ile kaybolduğuna hükmolundu ve bedbaht dostum da şahadetnamesiz itibar edilerek mektebin açılması için çıkan veyahut henüz çıkmayan izin verilmedi.

Mekteplere mahsus olmak üzere getirilen yahut yazılan kitapların dûçâr olduğu muameleyi yukarıda zikrettik. Şimdi de coğrafya haritalarının başına gelenleri serdedelim.

Türkiye'ye gelen haritalar hükümetçe ikiye münkasımdır. Birinci kısım huduttan geçemez. Bunlar da Tunus, Bosna Hersek, Girit, Bulgaristan, Mısır gibi devlet-i Osmaniye'nin elinden çıkmış vilayetlere, istiklale delalet (S. 36) eden bir renk veren haritalardır. Bu gibi haritalar daha gümrükte iken parça parça edilir yahut ateşe atılır. Böyle yalancı!! haritalara hiç merhamet yoktur. Tabii değil mi? Devlet-i Osmaniye'nin eczayı mütemmimesinden!!! olan bir vilayete harita üzerinde istiklale delalet eder bir renk vermek ne büyük bir küstahlıktır!!! Ne büyük bir cehalettir!!!

İkinci kısım yalnız memnu kelimeleri havi olan haritalar olup bunların muamelesi daha hafifçedir. Bu muameleyi anlatabilmek için atideki macerayı serdedelim:

Beyoğlu mekteplerinden birisinin müdürü, Fransızca kitap satan bir kitapçıdan Vidal La Blache'ın eser-i sanatı olup memalik-i Osmaniye'yi gösteren bir harita satın alır. Ertesi günü ders için dershaneye girdiğinde maarif düşmanı bir elin

haritanın bazı yerlerini çakı ile kesmiş olduğunu görür. Anadolu'nun ta ortasında yedi adet muntazam murabbalar görülüyordu. Bu murabbaların yerindeki kâğıt kemal-i maharetle kaldırılmış olduğundan haritanın arkasındaki bez gözüküyordu. Müdür hiddetlenir, şâkirdândan şüphelenmesi hasebiyle tahkikata girişir. Mümkün değil hakikati anlayamaz. Bütün sınıf düçar-ı ceza olur.

Bu hadiseden bir ay sonra mektep müdürü bir gün şâkirdâna coğrafya dersi vermekte ve bahsi Türkiye'nin vilâyât-ı şarkiyyesine dair yürütmekte idi. Müdür Ermenilerle meskûn olan vilâyâtı göstermek üzere haritaya gider. Acayip! Ermenistan kelimesi yok. Araştırır, (S. 37) bulamaz. Gözü mahut yedi murabbaa tesadüf eder. İşte o vakit hakikati anlar.

Biçare şâkirdân, nahak yere düçar-ı mücazat olmuşlar. Çünkü Ermenistan'ı yeryüzünden kaldırmak için çakı vasıtasıyla yedi murabbaı açan sansör idi.

Türkiye sansürünün şu tezviratı ile tacizâtının ne kadar faydasız olduğunu anlamak için Bulgar, Sırp yahut Eflak mekteplerinden birisini ziyaret edip orada tutulan usule vâkıf olmak lazım gelir. Vilâyâtta görmüş olduğum Bulgar mekteplerinden birisinde tutulan gizli usulü bir numune olmak üzere şuracıkta beyan edeyim de görünüz:

Şâkirdâna iki nev kitap, iki nev âlât ve edevat verilir. Bunlardan birisi resmî yani hükümetin, sansürün kullanılması için izin verdiği kütüb ile âlât ve edevat. Diğeri de huduttan hafiyen ithal edilerek talebeye yine hafiyen verilen ve

sansörün elinden geçmek şerefine mazhar olmayan kitaplar ile âlât ve edevattır. Bayağı vakitlerde şakirtler bu gayri resmî olan kitapları okurlar. İşte o vakit Bulgar kahramanları meydana çıkar, işte o vakit, Bulgar vatandaşlarının, kendi düşmanı zalimleri olan Osmanlılar, Türkler aleyhinde söylenmedik söz kalmaz. İşte o vakit Bulgarların Türklere karşı kanlarını, canlarını, mallarını feda ederek elde ettikleri istiklal ve hürriyet yâd, Bulgarya'nın kadim mefahir-i milliyyesi ile âmâl-i müstakbelesi tezkâr edilir.

(S. 38) Lakin uzaktan hükümet müfettişlerinden birisinin geldiği görüldü mü iş hemen değişir. Millî yani hükümetçe memnu kitaplar, gizli gizli gözlere girer. Onların yerine hükümetin iznini havi olan resmî kitaplar çıkar. İşte o vakit Bulgar kahramanları ortadan sıvışır. Kristobete Fler'den, Stefan Karakaçlar'dan, vurup kırmaktan, kan dökmekten eser kalmaz. İşte o vakit o Bulgarya kahramanlarının, Bulgarlığa hizmet eden Bulgar fedailerinin sanatları, kılıkları değişir. Hepsi de kazığa müstahak, darağacına layık haydutlar zümresine girerler. Hükümet memuru arkasını döndü mü tablo değişir. Bu sefer gözlere girmek sırası resmî kitaplara gelir. Millî kahramanlar, millî kitaplar, İstanbul'u zapt etmek emeli yine meydana çıkar.

6

Gümrüklerde Sansür

Ey kari! Hükümet-i Osmaniye'nin efkâr aleyhinde, söz aleyhinde, yazı ve kitap aleyhinde ilan ettiği muharebeyi gördük. Tafsilatına vâkıf olduk. Biraz da gümrüğe gelen denklere, şişelere, kutulara yapıştırılan yaftalar yani etiketler ile resimler ve timsaller aleyhinde ilan edilen muharebede hazır bulunmalısın.

Türk sansörü gayet kudretlidir! Her bir şey için son sözünü söylemek hakkına maliktir. Hiçbir şey kendisinin elinden kurtulamaz. Piyer Loti'nin bir eseri, bir kamusu olsun veya bayağı bir şişe, âlât ve edevat-ı tabiiyyeye dair bir şey yahut bir kilim, bir fes veya bir... (S. 39) oturak olsun Türk sansörü mutlaka burnunu içine sokacak, kendi reyini verecek, ya müsaade veyahut menedecek. Verdiği hüküm de gayrikabil-i müracaat, gayrikabil-i istinaftır.

Gümrüklerde sansörlük pek ziyadesiyle faydalı, kârlı bir vazifedir. Bu vazife sahibi alacağı rüşvetten, bahşişten başka, gümrüğe gelen kitapların müsaderesi hakkına maliktir ki bu vasıta ile az bir müddet zarfında hiçbir para sarf etmeksizin Krezüs'ün(7) bile gıpta edeceği mükemmel bir kütüphane edinebilir.

Bir gün İstanbul havalisinde sakin gümrük sansörlerinden (Rıfat Bey değil) birisinin hanesine gitmiş idim. Bu adam bana kütüphanesini ziyaret ettirmek, göstermek

---

7 Lidya (Anadolu'da kadim bir krallık)'nın son kralı olup gayet zengin idi.

lütfunda bulundu. Dehşet! Ne kütüphane! Her lisandan muhit-i maarifler (ansiklopedi), Hammer'in Türkiye Tarihi, daha birçok gayet ehemmiyetli ve faydalı kitaplar! Hem de en âlâ cilt ile ciltlenmiş olduğu hâlde! Gözlerim fal taşı gibi açıldı. Bu derece kıymetli, bu derece fiyatlı bir kütüphanenin kaça mal olduğunu o sahibinden sordum, küçük bir tebessümle:

– Hiçbir paraya mal olmadı.

Cevabını verdi.

Ne ise, kitap meselesini şöyle bir tarafa bırakalım da biraz markalara, etiketlere, resimlere, timsallere edilen muameleyi, resm-i kabulü görelim.

(S. 40) Gümrüklere gelen denklere, kutulara vesaireye yapıştırılan yaftalarla markalar fevkalade şiddetli bir kontrole, fevkalade dakik bir muayeneye tabidir. Bu mukavva veyahut dört köşeli kâğıt parçaları üzerine dine ait bir söz yazmak veya bir yıldız bulundurmak memnudur. Yıldızla hilal hükümete ait bir işarettir. Bunlara dokunmamalı. Bazı kere gümrüğe altmış binden ziyade şarap şişesi varit olur. Gümrüğün altı üstüne döner. Zavallı şarap taciri ya bu şişeleri masrafı yine kendisinden verilmek şartıyla mahrecine döndürmek yahut bu meşum şişelerin üzerlerindeki etiketleri yırtmak, sökmek şekillerinden birisini ihtiyar etmeye mecbur olacaktır. Niçin? Etiketlerin üzerinde yıldız matbu olduğu için! Biçare tacir de şık-ı ahiri bilâ-ihtiyâr gider gündelikle bir tabur işçi tutar ki sabahtan akşama kadar cinayet-kâr!!! etiketleri çıkarıp yerine başkalarını koymakla uğraşır dururlar.

Bazı kere de bu gibi meselelerden patırtılar gürültüler peyda olur. Bir kere avam nezdinde Ömer Efendi namıyla maruf olan (Orosdi-Back) mağazası namına on bin frank kıymetinde yıldızlı fes gelir. Gümrük, yıldızları kaldırmadan feslerin geçirilmesine izin vermez. Orosdi-Back mağazası da ecnebi. Arkasında Avusturya sefareti var. Buna itimâden inat eder. Gümrüğün teklifini kabul etmez. Nihayet Padişah işe müdahale ederek feslerin kâffesini hazine-i hassa hesabına satın alır. Bunun üzerine gümrük sansörü feslerdeki yıldızlı etiketleri yırtıp atarlar.

(S. 41) Osmanlı arması ile Osmanlı tuğrasının dahi kilim veyahut tabak, bardak gibi şeylerin üzerinde bulunması memnudur. Kezalik bir minare, bir cami resmi de bulunmak yasaktır. Velhasıl Türkiye gümrükleri zavallı tüccarı izaç için tesis edilmiş birer müessesedir. Bu gümrüklerde her gün vuku bulmakta [olan] gayet gülünç ve tuhaf ahvali serdetmek pek uzar. İnsana ufacık bir kutu gelse alıncaya kadar birçok defalar gümrüğe gidip gelmeli, birkaç gün belki de birkaç hafta kaybetmeli.

7

Tiyatro ile Memlekette Sansür

Sansür memlekette olduğu gibi, tiyatroda dahi pek müşkülpesent, pek söz anlamaz bir hâldedir. Ara sıra İstanbul'a gelmekte olan Fransız tiyatro kumpanyaları bu ahvalden bazısına

vâkıftırlar. Bir kere Tepebaşı Tiyatrosu'nda bir oyun verildiği esnada (bize ıslah lazımdır) sözleri işitildiğinden, azıcık daha kumpanya işlemekten bütün bütün menedilecekti. Tiyatroda bu sözlerin işitilmesi üzerine huzzâra öyle bir beht ve hayret, öyle bir dehşet arız oldu ki tasviri değil tasavvuru bile gayrikabildir.

Oynanacak bir oyun mutlaka sansürün nazar-ı teftiş ve muayenesinden geçmeli, Maarif Nezareti'nin tasdikini muhtevi olmalı. Sansür kitaplara nasıl muamele eder ise, bu oyun defterlerine [de] aynı muamelede bulunur. Yani defteri çizer, bozar, karalar, bazı kere koskoca bir (S. 42) faslı hâliyle mahveder. Oynanması bütün bütün menedilen oyunlar da az değildir. Tiyatrolarda düello memnudur.[8] İşte, Türkiye'de tiyatroların hâli! Şimdi de memleketteki sansüre nakil-i kelam edelim. Şehir veya kasaba hatta ufak bir köy dâhilinde bile ictimâât yasaktır. Mitingler verilemez, hükümet lehinde olsa bile nümayiş yapılamaz, hiçbir yerde nutuklar okunamaz. Valiler, mutasarrıflar ahaliden heyet falan kabul edemez. Türkiye'nin her tarafına binlerle hafiyeler dağıtılmış, devlete îrâs-ı mazarrat ve hasar etmekte, kendi hâlinde olan zavallı ahaliyi zehirlemektedir. Türkiye'de hafiye namını alan bu herifler, bu sansörler kadar çirkin, muzır, menfur bir şey tasavvur edilemez. Bu haşerat her tarafta, her yerde bulunurlar: orduda, mahkemelerde, mekteplerde, camilerde, kahvelerde, birahane-

---

8 Mısır'ın Arapça tiyatro kumpanyalarından Şeyh Selâme'nin kumpanyası geçen sene nasılsa Beyrut ve Şam'a gitmek budalalığını irtikâp eder. Zavallı kumpanya orada sansürün elinden çekmedik eziyet kalmaz.

lerde, (hatta heyet-i vükelada), alelhusus sokaklarda ispat-ı vücut etmekten geri kalmazlar. Üç kişiden ibaret bir içtimada emin olunuz ki bir hafiye bulunacaktır. Baba oğlu, oğul babayı, kardeş kardeşi, dost dostu, mezhepdaş mezhepdaşı, arkadaş arkadaşı aleyhinde hafiyelik etmek âdeta bir moda olmuştur. Bu hafiyelerin ika ettikleri zarar ve ziyanın, yaptıkları tahribatın haddi yoktur. Bu herifler, kendi hâlinde, kendi işinde gücünde olup hiçbir kimseye zararı olmayan binlerce masum vatandaşların hiç (S. 43) bir sebep olmaksızın zindanlara atılmasına, menfalarda inim inim inlemesine, evlerinin barklarının yıkılmasına sebep olmuşlar ve hâlâ olmaktadırlar. Velhasıl hafiyelerle hafiyelik devlet-i Osmaniye'nin cisminde bir karhadır, başının üstünde bir musibettir, bir felakettir."

Gördünüz mü ey kariîn-i kirâm? Bakınız ecnebiler bizim için ne diyorlar. Bakınız bize ne nazarla bakıyorlar? Bu sözler bize tesir ederek aksini ispat etmeliyiz. Erzurumlu, Bitlisli, Muşlu, Bayburtlu kardeşlerimize peyrev olarak zalimlere, hafiyelere, vatanımızı tahrip edenlere hadlerini bildirmeliyiz. Bizim için bundan başka tarik-i necat yoktur.

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri
Sadeleştirilmiş Metin

Türkiye'de
Sansür Eğlenceleri

Çeviren

M. K.

Bu kitapçık Fransızca (La Revue) bilimsel dergisinden tercüme edilerek Şûrâ-yı Osmarıî gazetesinde yayınlanmıştır

1907

(S. 2)

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri

Herkes ilerliyor. Hayat tazelik buluyor. Maarif ışığıyla aydınlanıyor. Buna da hükümetleri aracı oluyor. Biz o oranda geriliyoruz. Hemen hemen cehalette yüzüyoruz. Edebî hayatımızı, siyasi hayatımızı söndürüyoruz. Buna da bizim hükümetimiz sebep oluyor. Diğer hükümetler milletlerinin ilerlemesine, büyüklüğüne, memleketlerinde maarifin yayılmasına çalışıyor. Bizde ise hükümet dehşetli bir intikam aleti kesilmiş, elindeki tahrip araçları ile vatanı yıkıyor. Hayatımızı zehirliyor, Osmanlılığı oluşturan unsurlar arasında fesat, uyuşmazlık tohumunu ekiyor. Din ve mezhep meselesini ileri sürerek bir vatan evladını diğerine kırdırıyor. Diğer hükümetler milletlerinin aydınlanması için maarif bütçelerine yıllık iri iri meblağlar zam ve bu meblağları okullar, üniversiteler açmaya sarf ediyor. Bizde ise maarif bütçesine zam yapılması şöyle dursun, mevcut ödeneği bile hükümet saraya hediye ediyor. Başka memleketlerde hükümet, hükümdar; ümmetin, milletin, devletin hizmet edenidir. Bizde zavallı ümmet, millet; hükümetin değil, o hükümette idareyi gasp ederek ele alanların aç gözlerini doyurmak için, hükümdarların şehvetlerine, kişisel maksatlarına hizmet etmek için istihdam edilen köle takımından (S. 3) ibaret bir şeydir. Diğer hükümetler herkese karşı milletlerinin yüzünü ak ederler. Tebaasından birisi yeryüzünün en ücra bir köşesinde bile bulunsa hükümetinin gölgesi, sancağı başından eksik olmaz. Nerede olursa olsun o adamın başına bir felaket gelse, ecnebi memleketlerde hakkı kaybolsa

hükümeti o adamı himaye eder, hakkının iadesini ister. Bizde ise durum hep bunun aksidir.

Zavallı Osmanlı! Kendi öz memleketinde bir yabancıdan daha ziyade yabancı, kendi öz vatanında bir hayvandan daha ziyade hor ve hakir. Ecnebiler bize gayet fena bir gözle bakıyorlar. Bize ıslah kabul etmez, iyiyi fenadan ayırmaz bir kavim gibi muamele ediyorlar. Bizi âdeta Eskimolardan, Hotantolardan daha alçak buluyorlar. Hâlbuki biz öyle değiliz. Biz de o ecnebiler gibi adamız. Fakat bizi bu hâle koyan hükümetimizdir, mevcut hükümettir. Kötü idaresiyle, zulmüyle, istibdadıyla, tedbirsizliğiyle milletimizi devletimizi herkese karşı rezil rüsva etti. Gayet küçük düşürdü. İspat mı istersiniz? Öyle ise, Paris'te basılıp yayınlanmakta olan "Revue" isimli bilimsel gazetenin "Türkiye'de Sansür Eğlenceleri" unvanı altında yayınladığı makaleyi okuyunuz. Bu makaleyi okuyan ecnebiler ne diyecekler? "Bu gibi ağlatacak durumları işleyen hükümetin tebaası da tabii öyledir! Çünkü öyle olmasalar susmazlardı" diyecekler ve hep Osmanlıların "tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş" sözü mucibince hükümetlerine layık bir kavim olduklarına hükmedecekler. Adı geçen makaleyi tercüme ettiğim ve Şûra-yı Osmanî gazetesinde yayınladığım (S. 4) gibi şimdi de ayrıca kitapçık şeklinde basmayı uygun gördüm. Oku, ey Osmanlı, oku. Oku da ağla. Hem hüngür hüngür ağla. Oku da mevcut hükümetin bizi ne derece hakir, sefil düşürdüğünü anla. Oku da bir ecnebinin kaleminden çıkan hakaretle karışık sözleri, gözyaşı yerine kan ağlayarak anla.

Comte de Persignac isminde olan ecnebi yazar bakınız ne diyor:

"Sansürün Türkiye'den kaldırılması şimdi beklenmemektedir. Uzun bir müddet daha yaşayacaktır. Lakin 'acaba şu saf Osmanlılar sansürün kendi memleketlerinde bulunmasından, bütün bakanlıklarda, hükümet dairelerinde, gazete idarehanelerinde, matbaalarda hatta Yıldız Sarayı'nda bile hüküm sürmesinden, istediği gibi kırıp dökmesinden, sağa sola saldırmasından cüzi bir kederlenme hissetmiyorlar mı?' denilecek, değil mi? Bunun cevabı şudur: Hayır, Osmanlılar bundan kederli değildirler. Onlar sansürden sıkılmazlar, müteessir olmazlar. Çünkü egemenlerine karşı körü körüne itaat etmeye, hükümdarlarının hevesleri önünde teessürsüz, hissiz bir hâlde bulunmaya alışmışlardır. Osmanlı hükmü altında bulunan Hıristiyanlar ise artık şikâyet edecek bir hâlde değildirler. Zira Osmanlı sansürünün şu icraatı değil bir facia, âdeta güldürücü bir oyun, bir komedi şeklini almıştır.

Türkiye sansürünün icat etmekte olduğu bin türlü tuhaf şeyleri, meydana koyduğu gülünç şakaları şurada anmak önemsiz olamaz zannederim.

(S. 5)

1

Türkiye Sınırında

Osmanlı sansürüyle ilk karşılaşmam, ilk mülakatım 1894 senesinde trende gerçekleşmişti. Bazı saray adamları, Cisrimustafapaşa'da sınırı geçerken gümrük idaresiyle aramızda ihtilaf çıkmasının olası olduğunu beyan ederek beni

oldukça endişeye düşürmüşlerdi. Çünkü Osmanlı gümrüğünün birçok zorluk çıkarıp yolcuları rahatsız edeceği herkesin malumudur. Bu hâl Türkiye rüsumat dairelerinin en küçük bir kusuru sayılır. Doğu ahvaline vâkıf olan bazı dostlar bana dediler ki:

– Biletinizi birinci mevki için alınız. Zira birinci mevki yolcuları gümrükte vagondan dışarı çıkmazlar. Gümrük memurları katara gelir orada eşyayı denetlerler. İkinci mevki yolcuları ise gece yarısı eşyalarıyla beraber gümrük dairesine gitmeye mecburdurlar. Bu ise büyük bir rahatsızlıktır, bunun için seyahatinizi birinci mevkide yapınız." Dostlarımın dedikleri gibi birinci mevki bileti kestim. Katar Cisrimustafapaşa'ya gece yarısı vardı. Ben o sırada uykuda idim. Birisi, beni yavaşçacık, tatlı uykumdan uyandırdı. Gözlerimi açtım, kendimi fesli, gülümseyen bir adam karşısında buldum. Bu adam bana hitaben:

– Gümrük vergisine tabi eşyanız var mı?

Dedi. Anladım ki Cisrimustafapaşa mevkiine vardık. Gümrük memurları eşyalarımızı denetlemek istiyorlar. Denetim (S. 6) uzamadı. Memur çantalarıma yüzeysel bir göz gezdirmekle yetindi ve beni rahatsız ettiğinden dolayı birçok kere özür dileyerek arka arka yürüyüp çıkmak üzere idi. Birdenbire durdu. Gözleri, vagonun raflarından birisi üzerine koymuş olduğum büyük hacimli bir kitap üzerinde ilişti kaldı. Bir saniye sonra kitabı eliyle göstererek dedi ki:

– Bu nedir?

– Bu bir sözlüktür. Blez isimli yazarın "Pratik Yaşayış" sözlüğüdür, dedim.

Fesli efendi kitabı almak için elini uzattı. Ben de kendisine yardım ettim. İri kitabı yakaladı. Böyle manevralara gayet alışkın olduğunu gösteren hızlı bir hareket ile sözlüğü açtı. Doğru "t" harfini buldu. Bir an içinde kâğıdı koparıp cebine attı. Bu işini bitirdikten sonra kitabı bana uzattı ve vagondan çıktı gitti. Bu adamın teklifsizce olan şu hareketinden doğan ilk şaşkınlığım geçince kitabı açtım. Bir de ne göreyim? Sefil herif, Türkiye'ye ait sayfayı koparıp almış. Önce öfkelendim. Fakat ne para eder? Hiddetim çabuk geçti. Şu hadiseyi pek tuhaf bulmaya, âdeta kahkaha ile gülmeye başladım. Neşem yerine geldi. Hemen arkama bir palto atarak doğru gümrük dairesine gittim. Bende bir merak uyanmış idi. Belki benim başıma gelen hâl gibi diğer hâller gerçekleşir de seyrederim, eğlenirim.

Zannımda yanılmamışım. Çok beklemedim. Ticarethanesi hesabına (S. 7) seyahat eden bir tüccar memurunun, Osmanlı sansürüyle gerçekleşen gayet tuhaf marifet biçimlerine seyirci oldum. Bu memur genç bir Alman olup Almancadan başka bir dile vâkıf değil idi. Yolcunun çantalarını deftere geçirmekte olan Osmanlı memurunun da Türkçeden başka bir dil bilmediğini söylemek gereksizdir zannederim. Bunlardan her birisi kendi diliyle lakırdı etmekte bulunduğundan aralarında geçen konuşma gayet gülünç idi.

Memur – Gümrüğe tabi bir şeyiniz var mı?

Alman – Anlamadım. Almanca söyleyiniz ki anlayayım.

Memur – Ne diyorsunuz? Rica ederim. Şu çantayı açınız.

Alman – Fakat size diyorum ki sözünüzü anlayamıyorum.

Memur – Anahtarlarınız nerede?

Alman – Türkçe bilmediğimi şimdi söylemiş idim. Almanca söyleyiniz.

O aralık gümrük memuru genç Alman'ın elinde tutmakta olduğu anahtar demetini görür. Mırıldanarak hemen yolcunun elinden kapar ve çantaları açar. Denetim son bulur. Gümrüğe tabi bir şey bulunmadığı gibi şüpheli bir şey de bulunmaz. Yalnız bir sepet kalır. Alman, bu sepete yol zahiresini, yiyeceğini içeceğini doldurmuş idi. Öfkeli gümrük memuru elini şiddetle sepete daldırır ve yağlanmış eski bir gazete parçasına sarılı bir paket çıkarır. Memur Alman'a şüpheli bir bakış fırlatarak dedi ki:

– Bunda ne var?

Yolcu, memurun hareketlerinden sorudan maksadın ne olduğunu anlamakla (S. 8) kendi diliyle:

– Bu mu? Bir tavuktur.

Dedi. Memur paketi açtı. Tavuğu sahibine uzattıktan sonra yağlı gazete parçasını gözden geçirmeye başladı. Bir iki saniye sonra gözlerini fal taşı gibi açtı ve âdeta yolcuyu yiyecekmiş gibi Alman'a dik dik baktı ve:

– Bir gazete ha? Bilmiyor musun ki Osmanlı memleketlerine gazete sokmak yasaktır.

Dedi. Yolcu ise bu sözlerden, memurun bu tavırlarından hiçbir şey anlamamakta idi. Nihayet memur (yahu! ayıp, ayıp) dedikten sonra elindeki yağlı gazete parçasını katladı ve bir tarafa koydu. Bu komediden bir şey anlayamayan yolcu ise bir elinde bacağından tutmuş olduğu tavuk, diğer elinde çantası bulunduğu hâlde yolculuk ettiği vagona gitti.

2

Maarif Nezareti

Bir ecnebi, sınırı geçtiği andan itibaren sansürün, yani teftiş ve tetkikin, şiddetli denetimin eli altına geçmiş olur. İnsan bu denetimin etkisini, gecenin, gündüzün her anında ve bin türlü biçimde hisseder. Bu denetim, insanı nereye gitse, nerede bulunsa takip eder; yazıhanede, sofrada, tiyatroda, tütün içmeye mahsus salonda, berber dükkânında, hamamda, vapurda, tramvayda, hatta yatak odasında bile mevcuttur. Türkiye'de her şey (S. 9) bu denetime, bu sansür denilen şeye tabidir. Türkiye'de gerçek egemen, Türkçe hafiye adını alan denetçidir.

Tabur tabur denetçiler, koskoca Türkiye'nin her tarafında görevini icra etmektedir. Makalemiz bu topluluk üyelerinin her yerde bulunduğunu ispat edeceği gibi, her nerede olursa olsun cümlesinin de birbirlerinin aynı yani cahil, despot ve zalim olduklarını, yaptıkları her şeyi, gördükleri her işi gayet büyük ve akla gelmez bir intizamsızlıkla yaptıklarını gösterecektir. Çünkü bu herifler icraatlarını ne bir kanuna, ne de bir düzene göre uygularlar. Bunların gördükleri iş bir taraftan kendi keyiflerine, tesadüfe, bir taraftan da belirsiz olduğu

kadar yüksek olan bir emir ile verilmiş (haydi) kumandasına bağlıdır.

Bu adamlar, bu emir gereğince yürüyorlar ama nereye gidiyorlar? Bunu kendileri de bilmezler. Birisi bir emir verir. Diğer birisi gelir o emri lağveder. Birisinin Pazartesi günü yapılmasını uygun bulduğu şeyi diğer birisi Salı günü gelir yasaklar. Velhasıl her şey öyle bir bataklığa düşmüş, öyle bir zenci saçına karışmış ki tasviri bile zordur. Ne mutlu o millete ki böyle bir hükümeti, böyle bir idareyi ağzını açmaksızın, şikâyet etmeksizin kabul ediyor!

Sansörlerin [sansür memurlarının] mercii Maarif Nezareti'dir. Buna dair olan emirler hep oradan çıkar.

Maarif Nezareti de gerekli emirleri Yıldız'dan alır. Yıldız, Maarif (S. 10) Nazırı'na der ki "elinden geldiği kadar saltanat makamının yüksek menfaatlerini korumaya çalışmalısın." Nezaret de bu belirsiz emri evirerek çevirerek sansörlere çelişik, kısa kısa ve belirsiz birçok emirler çıkarır. Bu karmakarışık emirlerden bir anlam çıkarmak, bu muammayı çözmek sansörlerin görevidir. Onlar da istedikleri gibi anlam verirler.

Türkiye'de matbuata bir engel olmak cezaya çarptırılmayı yahut hükümdarın gazabına uğramayı gerektirmez. Bilakis izin vermek, matbuatın önünü almamak azarlamayı ve cezalandırmayı gerektirir. Sansörler bunu iyice bilirler. Bunun içindir ki sebepli sebepsiz her gördükleri kitabı yasaklarlar. Bu bapta büyük bir gayret gösterirler. Doğal değil mi ya? Çünkü yükselmeleri buna bağlıdır.

Sansör adı altında yaşayan bu memurlar keşke dünyadan bir şey anlar adam olsalar! Bunlar, kendilerine havale edilen memuriyeti yerine getirmeye iktidarı olmayan, daha doğrusu kara cahil bir sürü yaratıklardan ibarettirler.

Sansörün birisi gözden geçirmekte olduğu bir gazete müsveddesinde şu cümleyi görür: "hükümet tarafından kabul edilen tedbirler pek şiddetlidir." Memur efendi bu cümlenin son kelimesini uygun bulmaz, hemen kurşun kalemle çizer. Hazır olan gazeteci müsveddeyi alarak şiddetli yerine "müstebit-âne" [despotça] kelimesini koyar. Kelimenin anlamını bilmeyen sansör cenapları da bu değişiklikten dolayı memnun olarak gazetenin basımına izin verir.

(S. 11) Maarif Nezareti'nde hüküm süren intizamsızlığı, koordinasyonsuzluğu, usulsüzlüğü tamamıyla anlayabilmek için adı geçen bakanlığa gidip gelmek, işlerin içinde bulunmak icap eder.

Nezaret dairesi birçok memurlarla, görevlilerle doludur. Bunlar bir şey yapmamak veyahut namus dairesinde olmuş olmamış geçimini çıkarmak için her gün Nezaret'e devam ederler. Bu adamların geçim vasıtası kısmen azlığıyla beraber senede beş defa aldıkları aylıktan, kısmen resmî dairelerde işlerini takip eden kimselerden koparabildikleri rüşvet ve bahşişten veyahut cebe indirdikleri hükümet mülklerinden meydana gelir ki bu da artık görev sahibinin maharetiyle ve memuriyetinin büyüklük ve küçüklüğüyle orantılıdır.

En çok dikkate çarpan, en çok hüzün ve kedere sebep olan şey, Nezaret koridorlarında bir aşağı bir yukarı dolaşıp

durmakta bulunan, işlerini takip edenlerin keder verici durumudur. Bu adamların kimler olduğunu sorarsınız: şikâyetle karışık bir tavırla beklemekte olan şu adamın bir mahalle mektebi hocası olduğunu anlarsınız. Zavallı adamcağız falan kaleme teslim etmiş olduğu diplomasını yahut mektebine ait ruhsatnameyi tekrar almak üzere beş altı haftadan beri gidip gelmekte olduğu hâlde bir türlü alamıyor. Çünkü ruhsatname yahut diploma kalemde kaybolmuş imiş.

Ya şurada bir tarafa dayanmış, bezgin bezgin etrafına bakan adam kimdir? O da İstanbul'un bir köşesinde bir okul açmak isteyen bir öğretmedir. Altı ay evvel Nezaret'e bir dilekçe vererek bu bapta ruhsat verilmesini istirham etmiş. Bu kadar bir müddet geçtiği hâlde (S. 12) birçok yerine getirilmeyen vaatlerden, önemsiz sebeplere dayanan mazeretlerden başka bir şeye nail olmamış.

Öte yanda boynu omuzu üzerine düşmüş birisi daha! Bu da bir yazar! Okullarda okunmak üzere bir kitap yazarak bir sene evvel sansöre teslim etmiş. Basımı için çıkacak ruhsatname ile kitabını bekliyor. Nihayet almayı başarır. Bir senedir kitapçığına hasret kalan zavallı yazar kitabı açar. Bir de ne görsün! Kitap, kitaplıktan çıkmış. Berbat edilmiş, satırlar bir daha okunmayacak hâlde karalanmış, yüz sayfadan kala kala on iki sayfa kalmış. Biçare yazar emeğine mi yansın, kaybettiği zamana mı teessüf etsin? Ellerini gökyüzüne kaldırarak Nezaret'ten çıkar gider.

Bu zavallı yazarlar arasında bazı saf ecnebiler de bulunur. Yazdığı kitabın basımı için ruhsat talebinde bulunmuş. Dost-

luk hasebiyle, Doğu'da işlerin öyle diğer yerlerde olduğu gibi doğal mecrasında yürüyemeyeceğini, Osmanlı resmî dairelerinde başarıya ulaşmak için mutlaka para cenaplarına müracaata mecburiyet olduğunu kendisine anlatırsınız. Dostumuz gayet ciddi bir yüzle başını sallayarak:

– Para mı? Hiçbir zaman!

Cevabını verir. Hakkı yok mu ya? Haşmetli Almanya veya Avusturya imparatoru veyahut İtalya kralı tebaasından olsun da bir kitabı basmak için gerekli ruhsatı ancak para, rüşvet aracılığıyla alabilsin? Altı ay geçer. Bir gün dostunuza rast gelirsiniz. Evvelce pek yüksekte uçan burnu kırılmış, başı göğsü üzerine (S. 13) düşmüş. Gayet mahzun bir hâlde olarak, ruhsatnameyi alabilecek bir rüşvet vasıtası arıyor. İşte şimdi yola gelmiş. Burada para, rüşvet her şeyin kilididir: en müthiş kaleleri, geçilemez kapıları açar. Allah tanrıdır, peygamberi de rüşvettir!!

Bununla beraber insanda biraz beceriklilik olmalı. Mesela işinin ait olduğu dairede bir ahbap peyda etmeli. İsterseniz şuna sadece suç ortağı diyelim. Benim de böyle bir suç ortağım var idi. İsmi de Rıfat Bey'dir (asıl ismini vermiyorum. Belki daha hayattadır).

Bu adam beyaz sakallı, gayet şen ve şakrak olup şaka etmeyi pek sever. Emsali az bulunur mert bir sansördür. Bu zat diğer bir arkadaşıyla, basılmak için ruhsat istenilen Fransızca kitapları gözden geçirmeye memurdur. Merkez memuriyeti Matbuat Genel Müdürlüğü'ne bağlı kalemlerden birisindedir. Rıfat Bey'de maharet yoktur. Fakat görevini namus dairesinde

yerine getirir. Bir kitabı gözden geçirmek için en azından mutlaka altı aya muhtaçtır. Aramızdaki dostluğa hürmeten benim kitaplarımı, istisna olarak üç ay içinde inceleyip işi bitirir idi. Bununla beraber bir kere bu kuralı bozdu. Kitabı incelemek için lazım olan üç ay geçti. Ortağım olan matbaacıya, kitabı ruhsatla beraber o günü teslim edeceğimi vaat etmiş idim. Nezaret'e koştum. Rıfat Bey yok. Üç saat bekledim. İkindiden sonra Rıfat Bey göründü. Beni görür görmez ümitsizce bir seda ile:

– Ah azizim, sizin kitabınızın muamelesi bitti. Lakin şu benim şaşkınlığıma bakınız. Yazık ki kitabı evde unuttum. Artık bu(S. 14)gün de vakit geçti... demesi üzerine cevaben dedim ki:

– Ne zararı olabilir? Yarın alırım.

– Yarın mı? Onu hiç ümit etmeyiniz. Yarın Ramazan'ın ilk günüdür. Yarın oruç var. Tam bir ay sürecek. Ramazan ayında Nezaret iş görmez.

Rıfat Bey'in dediği doğru. Ramazan'a bir gün var. Ben büsbütün unutmuş idim.

Rıfat Bey'e dedim ki:

– O hâlde ne yapayım?

– Beklemelisiniz. Otuz gün bir şey değildir. Çabuk geçer.

– Bir ay mı? Bir ay bekleyeceğim ha? Siz bunu kolaylıkla söylüyorsunuz. Lakin bu ay zarfında bana yemek içmek lazımdır.

– Ne diyorsunuz Allah'ı severseniz? İnsan hiç Ramazan'da yemek yer mi?

Rıfat Bey, sarf ettiği şu sözden pek memnun olarak elimi sıktı işine gitti.

Ramazan geçti, ruhsatnameyi aldım. Lakin daha başıma gelecekler varmış. Ne çare, alnımın yazısı, başa gelen çekilecek. Kitap basılır, biter. Hemen koştum Rıfat Bey'e altı nüsha götürdüm çünkü kanunen böyle hareket edilmesi lazımdır. Bu altı nüshadan beşi Nezaret evrak odasında saklanır, altıncısı da son defa olmak üzere sansörün mührüyle mühürlenerek sahibine iade edilir. İşte, o günden itibaren kitap kitapçılara dağıtıla(S.15)bilir ve satışa çıkarılır.

Bir hafta sonra Nezaret'e gidip altıncı nüshayı Rıfat Bey'den istedim. Kitap henüz mühürlenmemiş, başka bir gün gelmem icap etti. Bir hafta daha geçti. Yine işim geri kaldı. Sebep? Mührü yanına almış olan matbuat müdürü hastalanmış. Görev yerine gelmiyormuş. Bir ay geçti. Kitabımın basımında benimle ortak olan matbaacı bu gecikmeden fena hâlde kızmaya, sabrı tükenmeye başladı. Hemen Nezaret'e koştum. Rıfat Bey'i buldum. Beni gördüğünde ümitsizce bir çehre ile dedi ki:

– Azizim, ne yapayım? Sizin getirmiş olduğunuz altı kitabı masamın üzerine koymuş idim. Oradan çalmışlar. Bilmiyorum kim çaldı?

Ne ise, dedim ya, başa gelen çekilecek. Altı nüsha daha getirmek, bir müddet daha beklemek icap etti. Koca Rıfat Bey!

Bir gün denetimi son bulmuş kitaplarımdan birisini almak için adı geçene [Rıfat Bey'e] uğramış idim. El yazılı olan kitabı aldım. Satırların çoğu kurşun kalemle okunmayacak derecede çizilmiş idi. Eserimin böylece berbat edilmesinden canım sıkıldı. Dedim ki:

– Kuzum Rıfat Bey, şu Türkiye'de yazılması caiz veyahut yasak olan şeyleri bana bildiremez misiniz?

Rıfat Bey alaylı bir tebessümle dedi ki:

– Azizim, bu Avrupalılar ne tuhaftırlar? Daima Osmanlı sansürünün ağzınızı tıkadığından şikâyet edersiniz. Hâlbuki (S. 16) sizi istediğinizi söylemekten kim menediyor? Her şeyi yazabilirsiniz.

– Nasıl, her şey mi?

– Evet, her şeyi yazabilirsiniz. Yalnız padişahlardan, kralardan, hükümdarlardan, yabancı hükümetlerden, nihilistlikten, sosyalizmden, isyandan, asabileşmekten, anarşistlikten, hürriyetten, ümmetlerin ve kavimlerin hukukundan, dış politikadan, dinden, din adamlarından, kiliselerden, camilerden, Muhammet'ten, İsa'dan, Musa'dan, peygamberlerden, dinsizlikten, hükümet memurlarından, kadınlıktan, haremden, vatandan, Kur'an'dan, cennetten, cehennemden, ümmetten, kavmiyetten, devletlerarası hukuktan, cumhuriyetten, parlamento üyelerinden, Âyan üyelerinden, meşrutiyetten, dinamitten, bombadan, Mithat Paşa'dan, Kemal Bey'den, Sultan Murat'tan, hilalden, haçtan, Makedonya'dan, Ermenistan'dan, ıslahattan, ağustos böceğinden ve bu gibi diğer bazı şeylerden bahsetmek, bu sözleri ağza almak yasaktır.

– İyi ama yazacak, söylenecek başka bir şey kalmadı ki.

– Niçin kalmasın? Ağustos ayında olmamak şartıyla yağmurdan, güzel havadan; köklerini kesmek için olmamak şartıyla sokak köpeklerinden; memurların suçlarına, fenalıklarına dair olmamak şartıyla hükümetten; ihsanlarını, nimetlerini etraflıca anlatmak ve methetmek şartıyla padişah hazretlerinden bahsedebilirsiniz. Bana matbuat özgürlüğünde bu dereceye varmış bir memleket gösteriniz bakayım?

(S. 17)

3

Sansür ve Gazeteler

Türkiye'de gazete çıkarmak akılsızlığında bulunan bir bahtsız bu niyete karar verdiği andan itibaren uğursuzluk damgasıyla damgalanmış olur. Bu niyeti beyninde karar kıldığı dakikadan itibaren artık zavallı adam zahmet, dert, ıstırap, keder, angarya içinde yuvarlanmaya, öyle bir yaşayış geçirmeye başlar. Türkiye'de bir gazete kurmak ve yayınlamak? Maazallah. Levant Herald, Moniteur Oriental, İstanbul, İkdam, Sabah gazetelerini iyi kötü çıkarmakta, idare etmekte olanlara bir sorunuz. Bakınız size neler söylerler, neler anlatırlar.

Türkiye'de değil siyasi bir gazete, sıradan okullara özgü küçük bir gazetenin yayını bile padişah emrine ve fermanına muhtaçtır. Bu iradeye, bu fermana nail olmak üç seneye bakar. Çünkü başvuranın kullanacağı nüfuzun büyüklüğüyle küçüklüğüne bağlı bir şeydir: Sizi tutanlar, arkanız olanlar arasında

kabine üyelerinden birisi var mı? Mabeyincilerden birisi sizinle ortak mı? İleri gelen musahiplerden yahut harem-i hümayun ağalarından birisine kıymetli bir hediye takdim ettiniz mi? Öyle ise üç aya kadar alırsınız. Yok, eğer nüfuzsuz, kimsesiz iseniz hiç kendinizi yormayınız. Mösyö Constans(1) veya Baron de Calica(2) yahut Baron Marschall'ın(3) himayesinde bile olsanız, yine üç seneden evvel iradeyi alamayacağınız gibi belki de (S.18) bu acayip iradeye bütün ömrünüzde mazhar olamazsınız. 1895 senesinde İstanbul'da idim. Bir süreli yayın çıkarma ruhsatını elde etmek için on seneden beri çalışmakta olan birkaç Ermeni'ye rast geldim. Hâlâ iradeyi çıkarmayı başaramamışlardır. "Akşam" adını vermiş oldukları dergileri henüz gündüz yüzünü görmemiştir. Sahipleri olan Ermeniler de ümitlerini kesmemişler, hâlâ çalışmaktadırlar. Bakalım başarılı olacaklar mı?

Bakınız işler burada nasıl yürür: Vilayetlerden birisindesiniz. Mesela İzmir'de farz edelim. Bir gazete çıkarmak arzusunda bulunursunuz. Vilayetin valisi devletlü paşa hazretlerine, hem de Türkçe olmak şartıyla bir dilekçe takdim edersiniz. Dilekçeyi siz kendiniz götürüp paşaya takdim etmek budalalığında bulunursanız ya kabul edilirsiniz ya edilmezsiniz. Kabul edilseniz bile dilekçeniz hasıraltı edilir, yani çöp torbasına atılır. Fakat tabii siz o kadar safdil değilsiniz. Burarın âdetlerini, durumlarını biliyorsunuz. Gidersiniz vali paşa ile ilişkileri olan bir kişiyi, mesela devletlünün avukatını, hekimi-

1 Fransa sefiri.
2 Avusturya sefiri.
3 Almanya sefiri.

ni, nasırcısını (ayakta hâsıl olan nasırları kesen adam), arabacısını veyahut dalkavuğunu, soytarısını velhasıl bunlardan birisini araya koyarsınız. Haminiz olan bu vasıta da işi hakkıyla görür ve kendisi de becerikli bir şey olursa belki işiniz iyi bir sonuca bağlanabilir. Ne ise, başvurunuz muameleye konur. Vilayet kendi tarafından hiçbir fikirde, mütalaada (S. 19) bulunmaksızın dilekçeyi Dâhiliye Nezareti'ne gönderir. O da Maarif Nezareti'ne gönderir. Bir müddet sonra Maarif Nezareti birçok açıklamaları elde etmek için dilekçeyi Dâhiliye Nezareti'ne iade, bu da açıklamaları evrakıyla beraber Vilayet'e havale eder. Arada altı aylık bir süre geçer. Vali Paşa da başvuru sahibi hakkında gerekli incelemenin yapılması için polis müdürlüğüne emir verir. Başvuru sahibinin otuz yaşından aşağı olmaması, mahkemelerce mahkûm veyahut sabıkalılardan bulunmaması, iyi şöhretlilerden olması, (200) liralık bir kefalet takdim etmesi şarttır. Ama başvuru sahibi cahil imiş, okumak yazmak bilmez imiş, o tarafı soran yoktur. Gazete sahibinin iktidarı onlara göre önemsiz bir noktadır. "Diplomalı, bilim ve edebiyattan mezun bir fazıl ile bir hamal vardır. Gazetenin imtiyazını hangisine verirsiniz?" denilse hamal tercih edilir ve imtiyazı ona verilir. İstanbul'da Fransızca bir süreli yayın vardır ki imtiyaz sahibi imzasını güç bela atabilecek adamlardandır.

Altı ay daha geçer. Nihayet polis dairesi incelemesini tamamlar. Yazılmak üzere olan raporun başvuru sahibi hakkında fena olabilmesi muhtemeldir. Hemen rüşvete müracaat olunur. Böyle yapılmazsa gazete çıkarmak fikrinden vazgeçmek lazım gelir. Rapor vali paşaya takdim olunur. Bunun

üzerine zavallı rapor seyahate çıkar. Gezmedik bir kalem, bir daire, bir bakanlık kalmaz. Bu seyahat az mı sürer? Tam üç sene. Bazı kere daha çok. İşte, bakanlıklarda peyda edilen dostları bu esnada (S. 20) kullanmalı, dostluklarından şimdi yararlanmalı. Yoksa soruşturma raporu ile diğer evrak ve dilekçeniz bir köşede tıkılır kalır ve artık bir daha hiç meydana çıkmaz.

Evrakınız aleyhinde diller uzar. Herkes bir türlü görüş verir, meydana bin türlü tehlike çıkarır. Nihayet politikadan, umuma ait şeylerden bahsetmeyeceğinize, padişaha cismen ve ruhen sadık kalacağınıza, her gün sabahları padişah hazretlerinin övülmeye layık yüce hareketlerini dillendirmeye ve hiç tartışmaksızın sansürün emrine tamamıyla itaat edeceğinize yemin edersiniz. İrade çıkar. Oh!... Artık, sizdeki neşeyi, sevinci görmeli. Kendinizi kurtulmuş zannediyorsunuz. Fakat bahtsız! Pek yanılıyorsunuz. Çıkan irade sizi öyle bir görev altına koyuyor ki deniz kenarında gemilerden iskeleye odun taşımanın bu zahmetli işten bin kat daha iyi olacağına şüphe yoktur. Zavallı gazete sahibi bakanlıktan veyahut validen izin olmaksızın kendisine ikametgâh edindiği yerden ayrılamayacak. Avrupa'dan gazetesi için lazım gelen harfleri veyahut hiç önemi olmayan bir resim klişesini (kalıbı) hükümete dilekçe verip izin istemeksizin getiremeyecek (gazete imtiyazı için verilen dilekçenin başına gelen bu dilekçenin de başına gelecek), imtiyaz sahibi bu harflerle kalıbın kendisine ait olup başka birisi için getirtmediğini ispat edecek. Hükümet bu hususa dair ayrıca inceleme yapacak. İzin çıkıncaya kadar aylar,

yıllar geçecek. Keşke iş burada da (S. 21) kalsa. Çıkan irade bakınız daha ne şartlar koşuyor: imtiyaz sahibi şartlara tamamıyla riayet edecek. Padişah hazretlerinin kutsal kişiliği aleyhinde hiçbir söz söylemeyecek. Diğer hükümdarlar, krallar ile dost hükümetler hakkında fena bir şey yazmayacak. Memurların fenalığını meydana koymayacak, Padişahın zafer vaat edilmiş ordularının hezimetini, bozgunluğunu hiç kaale almayacak. Bilakis isyan hâlinde olan bir avuç bedevilere karşı bile olsa kazanacağı muzafferiyeti tantananın son derecesi ile ilan edecek. Nasıl? Bu şartlar pek hoşa gidecek şeyler değil mi?

Vilayet gazetelerinden biri "haşmetli Almanya İmparatoru hazretleri" diyeceğine sadece "Almanya Kayseri" demiş olmasından şiddetli bir azara mazhar olmuştur. Azarlanma da âdeta gazetenin kapanması için atılan ilk adım demektir. Yunan Savaşı sırasında gazetelerden birisi, Osmanlı Ordusu beraberinde bulunmak üzere bir muhabir göndermek ister. Şu cevabı alır:

"Olur, velakin yalnız padişahın ordularının muzafferiyetlerini yazmak şartıyla."

Hükümet memurları hiçbir şeyden korkmaksızın görevlerini, hem de birbiri ardı sıra ve birçok defa olmak üzere suiistimal edebilirler. Memurların şu hâlleri için matbuat tarafından eleştiriye uğramak korkusu, tehlikesi yoktur. Mesela vilayetlerde belediye seçimleri gerçekleşiyor değil mi? Seçmenlere "işte, şu adamı veya falan efendiyi seçmelisiniz" yolunda emir verilir veyahut o yolda (S. 22) nüfuz kullanılır ve istenilen

adam seçilir. Bu durumu yazacak, meydana koyacak hiçbir gazete düşünülemez. Hele matbuat buna dair bir şey söylesin! Hele gazetelerden birisi, velev kinaye yoluyla yahut söz arasında büyük memurlardan biri veya İstanbul patriği, Bulgar eksarhı veyahut hahambaşı hakkında ufacık bir kelime kaçırsın! Artık o gazete sahibinin başına gelenleri seyretmeli. İlk felaket gazetenin kapatılması olacaktır.

Türkiye gazetelerinde mahkemelerin durumlarına dair makaleler, kısa haberler aramak abestir. Gazeteler, siyasi olsun sıradan olsun davalara, yargılamalara dair bir şey yazamaz, verilen hükümleri dile getiremez. Hükümet tarafından yayını zorunlu kılınan bazı davalar müstesnadır. Bunlar da pek nadir olarak gerçekleşir.

– O hâlde, Türkiye gazeteleri ne yazabilir? Madem ki politikadan, dinlerden, hükümet memurlarından, mahkemelerden, refahtan, iktisattan, edebiyattan bahsetmek yasaktır, bu gazeteler sayfalarını ne ile doldururlar?

Diyeceksiniz. Değil mi? Yazılacak şey çok! Rıfat Bey'in bana vermiş olduğu cevabı unuttunuz mu? Köpeklerden, yağmurdan (Ağustos'ta olmamak şartıyla), güzel havadan (mehtapta olmamak şartıyla), padişahın memurlarından (onları methetmek ve kibirlendirmek şartıyla) ve daha bu gibi birçok şeylerden bahsedebilirler.

(S. 23) Şimdi de şu soruyu soracaksınız zannederim:

– Hepsi anlaşıldı. Fakat Ağustos ayında yağmurdan bahsetmek niçin yasak olsun? Bunun hikmeti nedir?

Onu da anlatayım:

Vilayetlerin şairlerinden birisi bir gün La Fontaine'in hikâyelerini Türkçeye tercüme eder. Sansör bu kitabın basım ve yayınına izin vermez. Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesi basılıp yayınlansın ha! Hiç olur mu? Ağustos böceğini zikretmek! Aman yarabbi, ne büyük küstahlık! Padişah'ın Ağustos ayında doğduğunu bilmiyor musunuz? O hâlde bu böceği zikretmekle Padişah'ı ima etmek istiyorsunuz! Allah'ım! Ne büyük ne çirkin bir cinayet!

La Fontaine tercümesi gibi Ağustos ayından, bu ayda yağmurdan, güneşten bahsetmek de yasaklandı. Türkiye'de Ağustos ayı yoktur vesselam!

Ah, bu imalar yok mu? Ne de çok mağdurları, kurbanları vardır, bilseniz. Mesela bir insan Türkiye'de Mithat ismini alamaz. Sebebi de Mithat Paşa'nın müthiş hatırası... Mithat Paşa işkenceye çekildiği, teşhir edildiği esnada Türkiye'de bu ismi taşıyan beş on kişi bulunmakta idi. Şimdi bunların adları Ahmet Bey, Celal Efendi, Rıza Paşa'dır. Türkiye'nin Muratları (yani Murat ismini taşıyanlar) isimlerini değiştirmeye mecbur oldular. Öyle yapmasalar, Çırağan Sarayı kurbanı olan Sultan Murat'ın suç ortağı sırasına geçerler.

(S. 24) Türkiye'de bir gazetenin kapatılması ne kadar sürer? Orasını Allah bilir. Eğer gazetenin sahibi sesini çıkarmaz-

sa, patırtı gürültü etmezse, el etek öpmezse, hediyeler sunmazsa, sahip olduğu her türlü nüfuzu, araçları kullanmazsa gazete ilelebet kapalı kalır. Kısacası Türkiye'de ufacık bir şey gazetenin kapanmasına bir sebep, bir bahane olabilir. Bundan dolayı Türkiye paçavracıları (gazetecileri demek istiyor) bir yanlışlık yapmak ihtimaliyle titreyip dururlar.

Kapatılıp tekrar açılmasına müsaade olunan bir gazete sahibi, gazetesinin kapanmasından bahsedecek olur ise pek büyük bir suç işlemiş olur. Bu kapanmadan dolayı bir kimseyi suçlamak yasaktır. Bilakis gazeteyi, padişah metihleri ile gazetenin tekrar çıkmasına izin çıkmasından dolayı padişah katına birçok teşekkürlerle doldurmak lazım gelir. Çünkü usul böyledir.

Sansör tarafından yayınlanmasına izin verilmeyen bir makale veya bir cümlenin yerini boş bırakmak yahut on sene evvel yapıldığı şekilde yerini noktalarla doldurmak yasaktır. Artık, oturmalı, o didiklenen cümle parçalarını birbiriyle lehimlemek için bir çare aramalı. Köşe yazılarına imza koymak da yasaktır. İmzasız olan bu gibi makalelerin yayınlanmasına izin verilmesi imkân dâhilindedir. Sebebi? İşte bir soru ki ona cevap vermek hiçbir kimsenin iktidarı dâhilinde değildir. Zira hiçbir kimse buna vâkıf olamadı ve olamaz. Gazetelerde cinasların, bilmecelerin, muammaların yayını şiddetli bir (S. 25) şekilde yasaktır. Bu gibi edebiyat, Türkçe gazete idarehanelerinin kapısından içeri giremez.

Gazetelerde padişahın kutsal yüz özelliklerini, çehresini tarif etmek; gece gündüz saltanatın asayişine!??? gayret sarf eden alaylarla hafiyeleri anmak; Makedonya, Ermenistan sözlerini yayınlamak yasaktır. Çünkü Türkiye için Makedonya, Ermenistan yoktur. Bunlardan birincisi Rumeli'dir. İkincisi de Van, Erzurum veyahut Trabzon vilayetleridir. Bu sebeptendir ki Selanik'te çıkan "Phare de Macédoine"([4]) isimli gazete ismini terk ederek "Phare de Salonique" [Selanik Feneri] adını almaya mecbur olmuştur. Bir kadın gazetelerde kendi ismiyle anılamaz. Mesela Ayşe Hanım, Nezihe Hanım denilemez. Ahmet Bey'in haremi, Mehmet Efendi'nin kızı demeli.

Bir gün, İstanbul gazetesi şu fıkrayı neşretmek ister:

"Dünkü Salı günü Fresine Kumpanyası vapurlarından "Arménie" isimli vapur, Messageries Maritimes vapurlarından "Nijer" vapuruyla çarpışmıştır. Messageries vapuru batmıştır."

Sansör bu küçük haberi gözden geçirdikten sonra "Arménie" kelimesini kalemle çizerek yerine "armoni"([5]) kelimesini koymuştur. Koca Türk sansörleri! Tedbir mi dediniz? Heriflerde en âlâsı mevcut.

Fransızca bilim gazetelerinden biri bir sayısında, hidrojen denilen maddenin üretimi tecrübesinden bahseden bir makale

---

4 Makedonya Feneri.

5 Arménie, Ermenistan demektir. Armoni ise şarkılara mahsus sestir.

yayınlamak (S. 26) ister. Sansör makaleyi gözden geçirirken şu cümleyi görür:

"Su buharının oksijeni demirle karışır ve hidrojen hür(6) kalır."

Sansör hemen "hür" kelimesini çizer. Gazete sahibi bu kelimenin yerine başka bir kelimenin kullanılmasındaki zorluğu, daha doğrusu imkânsızlığı anlatmak ister. Fakat sansör efendi cevaben der ki:

– İstediğiniz gibi yapabilirsiniz. Yalnız şunu bilmelisiniz ki hür olmayan bir memlekette hidrojen hür olamaz.

İtiraz pek kati. Gazeteci makalesinden vazgeçmeye mecbur olur. Bahtsız gazeteciler son zamanlara gelinceye kadar gazetelerinin altına tefrika olarak Paris romanlarından birisini veyahut tercümesini yazmak imtiyazına sahip idiler. Şimdi o da yok. Bazı seyahatnamelerle, seyahate ait romanlardan başka bir şey yayınlamak şiddetli şekilde yasaklandı.

Avrupa gazeteleri ise Türkiye'de bulunan ecnebi postaları vasıtasıyla Osmanlı memleketlerine girebiliyor. Bununla beraber ara sıra Türkiye sansörlerinin çarpmasına uğramaktan kurtulamıyor. Paris, Londra, Berlin ve Washington'daki Osmanlı sefaretlerinde sansörlük vazifesini gören memurlar bütün Avrupa ve Amerika günlük gazetelerinin sütunlarını birer birer ayıklarlar. Kendi fikirlerince zararlı bir fıkra görecek olurlar ise hemen telgraf telleri bu haberi Yıldız'a vardırır.

---

6 Fransızca (*libre*)dir.

Mesela, (S. 27) "Figaro gazetesi Salı günü çıkan sayısında, Osmanlı saltanatının güvenliğine zarar verebilecek bir makale yayınladı" mealinde bir telgraf gelir. Bunun üzerine adı geçen gazetenin Salı sayısına el konulmak üzere her tarafa telgrafla emir verilir. Sansörler gözlerini açarlar. Hafiyeler, polisler aramadık, taramadık kahvehane, birahane, pastacı dükkânı, berber salonu bırakmaz. Hepsini ziyaret eder. Hele birisinde bu gazeteden birisi bulunsun! Biçare sahibinin başına düşmedik bela kalmaz.

İşte, Türkiye'de matbuatın tabi olduğu usul böyle bir usuldür. Bundan anlaşılır ki Türkiye'de gazete çıkartmak imtiyazını almayı başaran bir gazeteci dehşetli bir eşek arısı kovanına düşmüş olur. İstediği kadar çalışsın bu kovandan kurtulamaz. Nihayet bıçak kemiğine dayanır. Artık, imtiyazını başkasına terk etmekten, elindeki iradeden kurtulmaktan başka bir şey düşünmez olur. Diyelim ki imtiyazını kendisinden almaya razı olan birisi meydana çıksa bile, yine bin türlü resmî muamelelere, baş belasına uğramaktan kurtulamaz.

4

Sansür ve Kitaplar

Bir kitapçı dükkânına girip de "falanca kitabı istiyorum" diyecek olursanız, kitapçı "ben öyle kitaplar satmam" cevabını verir. Eğer memlekete yeni gelmiş, yani memleketin hâllerine acemi iseniz bu (S. 28) cevapla yetinerek çıkar gidersiniz. Yok,

eğer memleketin hâllerine, âdetlerine vâkıf iseniz gözünüzü kitapçının gözlerine dikerek dersiniz ki:

– Anladım, anladım. Bana güvenebilirsiniz, ben hafiye değilim. Haydi, şu kitabı getiriniz.

Kitapçı etrafına göz gezdirir. Orada kendilerinden başka bir kimse bulunmadığından emin olduktan sonra dükkânın arkasına gider ve orada gizli bir dolaptan istenilen kitabı alır, son derece ihtiyat ile bir gazeteye sararak müşteriye verir ve:

– Rica ederim, paltonuz altına koyunuz. Kimse görmesin. Cümlesiyle de bir tembihte bulunur. Her bir kitapçının mutlak[a] gizli bir dolabı olacak. Her gün ecnebi postaları aracılığıyla paket paket gelmekte olan yasak kitaplar, gazeteler, kitapçıklar işte bu dolaplarda yer tutar. Subayların, efendilerin birer birer ve yavaşçacık kitapçı dükkânına girip yasak olan gazeteyi yahut sansürün veba nazarıyla baktığı kitabı alıp paltosu altına sakladıktan sonra hırsız gibi yine yavaşçacık çıkarak sıvışması görülmeye değer tuhaf bir hâldir. Sansür, bu tür kitapların sürümü için âdeta bir ilan vazifesini görmektedir. Zira bu kitapların sansür tarafından yasaklandığı anlaşılınca Müslüman olsun, Hıristiyan olsun Osmanlılar ile Avrupalıların yüreğinde bir arzu baş gösterir. Herkes "yasak meyveye" gösterilen şiddetli bir arzuyla onları satın alır. Avrupa'da (S. 29) basılan kitaplar, Osmanlı memleketlerindeki alıcısına ulaşabilmesi için posta paketi (*Paquet postal*) gönderilmeli. Zira posta denki (*Colipostal*) olarak gönderilirse ecnebi

postanesi denki gümrüğe göndermeye mecbur olur ki o vakit artık kitapların ruhuna Fatiha okunması lazım gelir.

Yasak kitapları ve kitapçıkları Türkiye'ye sokmak için gayet güvenli bir vasıta daha vardır ki o da kitapları ecnebi konsoloslarından birisinin adına göndermektir. Bu vasıta ile gönderilen kitaplar posta paketi olmuş veyahut posta denki olmuş hatta koskoca bir sandık içerisinde bulunmuş olsa bile yine alıcısına ulaşır.

Bu usul Osmanlı memleketlerinde pek kullanılmıştır. Doğu'da' adedi pek bol olan ecnebi okulları, kitaplarını hep bu vasıta ile getirmektedirler. Görüyor musunuz? Sefaretler, konsoloshaneler kendi tebaasının çıkarlarını korumak için âdeta kaçakçılık sanatına girmeye mecbur oluyorlar. Türkiye sansürünün en ziyade gülünç durumları sözlükleri teftiş ettiği esnada gerçekleşir. Artık sansür yalnız Makedonya, Ermenistan, hilal, vatan, hürriyet gibi sözleri çizmekle yetinmez. Kendi gözünde suçlu!!! olan birçok isimleri, sıfatları, fiilleri, mastarları simsiyah bir mürekkeple karalar durur. Çünkü Maarif Nezareti her iki günde bir gönderdiği emirlerde kullanılması veyahut bir sözlükte bulunması yasak olan kelimelerin cetveline birçok kelimeler daha zam ve ilave eder. Bundan dolayı sansörün eline bir sözlük (S. 30) geçti mi artık o sözlüğün hayrını görmeli. Durmadan karalar durur. Mesela bir sözlükte şu mastarlar bulunmamalı: neşir ve işâa etmek [yaymak/duyurmak], intihap etmek [seçmek], serkeşlik etmek, isyan etmek, batmak, kesmek, bozmak, çalmak, hal etmek [tahttan indirmek], zehirlemek ve daha başka birçok mastarlar.

Sıfatlardan da şunlar bulunmamalı: dil-gîr [gücenik/kırgın], açıkgözlü, asi, serkeş, fakir, hazır ve müheyya [amade], genç (Genç Türklere yani hürriyetçilere delalet ettiğinden), hasta (Avrupa'da Türkiye'ye hasta adam namını verdiklerinden), can sıkıcı, cahil, gayri-adil, kırmızı (Kırmızı Sultan denildiğinden), muti [itaat eden], gayri-muti, merhametsiz, yaramaz, düşman, inatçı, dokunaklı, yekdiğerine zahîr [diğerine arka çıkan], millî ve daha başka birçok sıfatlar.

Bir sözlükte bulunmak hakkına sahip olmayan isimler de şunlardır: vazife, birahane, donanma (bahriye donanması), sefaret, hür, kıyam, meşrutiyet, Meclis-i Mebusan azası, Meclis-i Âyan azası, hürriyet, dinamit, melinit, anarşist ve bu gibi birçok isimler. Kısacası zavallı sözlük sansörün elinden tanınmayacak bir hâlde çıkar. Sayfalarının çoğu öyle bir derecede karalanmış, çizilmiş, yırtılmış[tır] ki bir şekerciye verseniz külah gibi kullanmaya bile tenezzül etmez. Eşya dersleri kitaplarında şaraptan bahsetmek yasaktır çünkü Kur'an şarap içmeyi yasaklamıştır. Bir kitapta (beniâdem [ademoğulları] mahlûkatın [yaratılmışların] hâkimidir) cümlesinin yazılması olamaz çünkü Türkiye'de hâkim olan bir kişidir. O da padişahtır. Onun hak-ı (S. 31) hâkimiyetini [egemenlik hakkını] kim gasp edebilir?

Kitap yazarları arasında hâlleri en ziyade acınacak olanlar Osmanlı okulları öğrencilerine mahsus olmak üzere Türkçe kitap yazan yazarlardır. Onlara icra edilen muamelede hiç tereddüt yoktur. Yazdıkları cümlelerin her birisinde sansör mutlaka söylenmesi, okunması yasak bir şey bulacak ve o

cümleyi çizecek. Ey okur! Bu ileri sürdüklerimi abartıya hamletme. Bunlar birer gerçektir. Şu saatte elimde ufak sözlük kılıklı, el yazısıyla yazılmış bir kitap var ki bu defter sansüre on sekiz ay misafir olmak şerefine mazhar olmuş ve altına sansörün (görülmüş) kelimesi ve Maarif Nezareti matbuat kalemi müdürlüğünün mührüyle mühürlenmiş şu:

(Bu kitabın bu vecihle düzeltilmesi ve ayıklanması üzerine artık basılması ve yayınlanmasında bir sakınca yoktur) resmî cümlesi bulunuyor. Yazarının ismini bile verebilirim. Ancak, zavallı adama zarar gelmesinden korkarım. İşte, ey okur, gel beraber şu kitabın bazı sayfalarını gözden geçirelim. Bakalım, kırmızı mürekkeple çizilmiş neler görürüz.

(Ben fakirim) cümlesi değişmiş (ben minnettarım) olmuş. (Biz memnun değiliz) cümlesi (biz her şeyden mahrum değiliz) kılığına girmiş. (Sen genç değilsin) cümlesi yerine (sen bir çocuk değilsin) denilmiş. (Biraderi zekidir) cümlesindeki birader kelimesi örülüp yerine hemşire [kız kardeş] kelimesi konmuş, bir amcazade birdenbire halazade olmuş. Kıbrıs şarabı ile Girit sabunu lafızları bütün bütün mahv(S. 32) edilmiş çünkü bunlar[ın] bu âlemde, bu hayatta bulunmaya hakları yoktur. Zavallı Ali Bey'in biraderi bir anda bizzat Ali Bey olmuş, Nuri Bey'in biraderi de her ne sebebe dayanıyor ise, bizzat Nuri Bey'in oğlu hükmüne geçmiş. Bu (birader) lafzı Osmanlı sansürünün hiç hoşuna gitmez. Öyle ya! Belki sözlük yazarları padişahın biraderini ima etmek istiyorlar, belki onu tahta geçirmekten başka bir şey düşünmüyorlar! Kim bilir? (Vazife) kelimesi de burada bulunmaz. Onun yerini (ders)

kelimesi tutmuş. (Cahil) kelimesi büsbütün kitaptan kaldırılmış. O nasıl söz? Hiç Türkiye'de cahil bulunur mu? Birahane, tımarhane fena lafızları[nın] da Osmanlı sözlüklerinde bulunmaya hakları yoktur. Sebep? O bir sırdır. Onu kimse bilmez. Hatta sansör bile belki bu sırra vâkıf olamaz. Bir Frank nasılsa bir Mecidiye çeyreği olmuş. Bir ihtiyar, Yıldız'da oturanı [II. Abdülhamit'i] yaşça biraz gençleştirmek için bir efendiye dönüşmüş.

(Birkaç lisana vâkıf olanlar kendilerine kemal-i suhuletle [son derece kolaylıkla] bir vazife, bir iş bulurlar) cümlesi iyiden iyiye silinmiş. Öyle ya! Bu cümle Osmanlı gençlerine hayatlarını namus dâhilinde kazanmak için bir yol göstermiş olmuyor mu? (Zenginler[in] kimsesiz, fakir ihtiyarlara yardım etmeleri lazımdır) cümlesi de olamaz. Çünkü bundan sosyalizm (iştirakîlik) kokusu çıkıyor. (Eğer vesait-i lazıme [gerekli vasıtalar] elimde olsa bir seyahat yapardım) cümlesi de aforoz edilecek cümlelerdendir. O da çizilsin. Seyahat mi dediniz? Hiç öyle şey mi (S. 33) olur? Müminlerin emiri [II. Abdülhamit] sarayından bile çıkmıyor. Kimin haddine düşmüş ki seyahate çıksın?

5

Okullarda Sansür

Osmanlı hükümeti okulları hiç sevmez. Mevcut okulları azaltmak, yeniden okul açmamak, açtırmamak için elinden

geldiği kadar çalışır. Bir adam bir okul açmak isterse her şeyden evvel hükümetten izin almalı. Bu izin de çoğu kez verilmez. Veyahut gazete çıkarmak için yapılan resmî muamelelerden daha güç, daha çetin resmî muameleler icra edildikten sonra verilir.

Ahbaplarımdan bir Rum, Kadıköy'de ufacık bir sıbyân mektebi açmak hevesine düşer. Dilekçesini takdim eder. Tam altı ay Maarif Nezareti'ne gider gelir. O vakit Yunan sefiri bulunan Prens Mavrokordato tarafından himaye edildiği hâlde hiçbir sonuç olmaz. Adamcağız muntazaman her iki üç günde Maarif Nezareti'ne gidip işini kollamaktan, bahşişler, rüşvetler dağıtmaktan, memurlardan birisine yalvarmaktan, diğerinin eteğini öpmekten geri kalmaz. Nihayet izin çıkar. Fakat her şeyden evvel başvuranın diplomasının Mekâtib [mektepler] Müdürlüğü tarafından görülüp onaylanması lazımdır. Adamcağız kalkar Kadıköy'e gider. Diplomasını alır gelir. Gelir ama Maarif Nezareti'nin kapanmış olduğunu görür. Ertesi gün diplomasını takdim eder. Mekâtib müdürü latif bir tebessüm ile sekiz gün sonra gelip (S. 34) diplomayı almasını rica eder. Sekiz gün geçer. Diplomanın sahibi Nezaret'e gelir. Müdür yok. Kâtipler, sekiz güne kadar mutlaka diplomayı vereceklerini beyan ederler. İkinci sekiz gün de geçer. Zavallı adamcağız nihayet müdürü kaleminde bulabilir. Bulabilir ama yine bir iş göremez. Çünkü bu sefer de başkâtip hasta. Kaleme gelmemiş. Beş altı gün daha geçer. Bir gün dostum, Maarif Nezareti'nde mekâtib müdürü ile başkâtibini bir anda

bulmak bahtiyarlığına mazhar olur. Müdür diploma sahibini görünce:

– Siz daha diplomanızı almadınız mı? Ne kadar büyük bir ihmal! Buyurunuz, oturunuz. Şu hatayı tamir edelim.

Dedikten sonra sigara, kahve getirilmesini emreder. Sigaralar, kahveler içilir. Müdür başkâtibe hitap ederek der ki:

– Efendinin diplomasını kendisine veriniz.

Başkâtip de sol tarafındaki bir efendiye eğilip:

– Ahmet Bey, efendinin diplomasını getiriniz.

Ahmet Bey de yanı başındaki diğer bir efendiye:

Kuzum Necip Efendi efendinin diplomasını getirebilir misiniz? Necip Efendi de diplomayı diğer bir efendiden ister ve böylece müdürün emri kalem dâhilinde bir devriâlem icra eder. Kalemdeki beylerin, efendilerin adedi on beşi aşıyordu. Hiçbirisi de diplomanın ne olduğunu, nerede bulunduğunu bilmiyorlar.

Müdür başkâtibe dönerek dedi ki:

(S. 35) – Canım, belki büyük kayıt defterindedir. Şu defteri getiriniz.

Başkâtip de bu emri Ahmet Bey'e, Ahmet Bey de Necip Efendi'ye, o da yanı başındakine tebliğ eder. Odada yeni bir devriâlem daha! Diploma sahibinin canı sıkılmaya başladı. O esnada hademeden birisi kaleme girdi. Büyük kayıt defterini

getirmesi kendisine emredildi. Bir çeyrek saat sonra hademe geldi ve defteri bulamadığını beyan etti. Müdür başkâtibe:

– Şu defteri bulunuz.

Emrini verdi. Bu emir de diğerleri gibi oda dâhilinde devriâlem seyahatine çıktı. Lakin bu sefer emri alan son efendi koltuğundan kalkıp defteri aramaya gitti. Bulamaksızın döndü. Efendilerden her birisi hatta başkâtip bile bizzat sıra ile gittiler aradılar, taradılar. Nafile zahmet! Defter sır ile kadem olmuş. Diplomanın defter ile kaybolduğuna hükmolundu ve bedbaht dostum da diplomasız sayılarak mektebin açılması için çıkan veyahut henüz çıkmayan izin verilmedi.

Mekteplere mahsus olmak üzere getirilen yahut yazılan kitapların uğradığı muameleyi yukarıda zikrettik. Şimdi de coğrafya haritalarının başına gelenleri söyleyelim.

Türkiye'ye gelen haritalar hükümetçe ikiye ayrılmıştır. Birinci kısım sınırdan geçemez. Bunlar da Tunus, Bosna Hersek, Girit, Bulgaristan, Mısır gibi Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış vilayetlere, istiklale delalet (S. 36) eden bir renk veren haritalardır. Bu gibi haritalar daha gümrükte iken parça parça edilir yahut ateşe atılır. Böyle yalancı!! haritalara hiç merhamet yoktur. Tabii değil mi? Osmanlı Devleti'nin tamamlayıcı parçalarından!!! olan bir vilayete harita üzerinde istiklale delalet eder bir renk vermek ne büyük bir küstahlıktır!!! Ne büyük bir cehalettir!!!

İkinci kısım yalnız yasak kelimeleri içeren haritalar olup bunların muamelesi daha hafifçedir. Bu muameleyi anlatabilmek için aşağıdaki macerayı söyleyelim:

Beyoğlu okullarından birisinin müdürü, Fransızca kitap satan bir kitapçıdan Vidal La Blache'ın eseri olup Osmanlı memleketlerini gösteren bir harita satın alır. Ertesi günü ders için dershaneye girdiğinde eğitim düşmanı bir elin haritanın bazı yerlerini çakı ile kesmiş olduğunu görür. Anadolu'nun ta ortasında yedi adet muntazam kareler görülüyordu. Bu karelerin yerindeki kâğıt son derece maharetle kaldırılmış olduğundan haritanın arkasındaki bez gözüküyordu. Müdür hiddetlenir, öğrencilerden şüphelenmesi nedeniyle araştırmaya girişir. Mümkün değil gerçeği anlayamaz. Bütün sınıf cezaya çarptırılır.

Bu hadiseden bir ay sonra okul müdürü bir gün öğrencilere coğrafya dersi vermekte ve bahsi Türkiye'nin Doğu vilayetlerine dair yürütmekte idi. Müdür Ermenilerle meskûn olan vilayetleri göstermek üzere haritaya gider. Acayip! Ermenistan kelimesi yok. Araştırır, (S. 37) bulamaz. Gözü sözü geçen yedi kareye tesadüf eder. İşte o vakit gerçeği anlar.

Biçare öğrenciler, haksız yere cezaya uğramışlar. Çünkü Ermenistan'ı yeryüzünden kaldırmak için çakı vasıtasıyla yedi kareyi açan sansör idi.

Türkiye sansürünün şu yalanları ile tacizlerinin ne kadar faydasız olduğunu anlamak için Bulgar, Sırp yahut Eflak okullarından birisini ziyaret edip orada tutulan usule vâkıf olmak

lazım gelir. Vilayetlerde görmüş olduğum Bulgar mekteplerinden birisinde tutulan gizli usulü bir örnek olmak üzere şuracıkta beyan edeyim de görünüz:

Öğrencilere iki çeşit kitap, iki çeşit aletler ve edevat verilir. Bunlardan birisi resmî yani hükümetin, sansürün kullanılması için izin verdiği kitaplar ile aletler ve edevat. Diğeri de sınırdan gizlice sokularak öğrenciye yine gizlice verilen ve sansörün elinden geçmek şerefine mazhar olmayan kitaplar ile aletler ve edevattır. Sıradan vakitlerde öğrenciler bu gayri resmî olan kitapları okurlar. İşte o vakit Bulgar kahramanları meydana çıkar, işte o vakit, Bulgar vatandaşlarının, kendi zalim düşmanları olan Osmanlılar, Türkler aleyhinde söylenmedik söz kalmaz. İşte o vakit Bulgarların Türklere karşı kanlarını, canlarını, mallarını feda ederek elde ettikleri istiklal ve hürriyet yâd, Bulgaristan'ın eski millî övünçleri ile geleceğe ilişkin ümitleri anılır.

(S. 38) Lakin uzaktan hükümet müfettişlerinden birisinin geldiği görüldü mü iş hemen değişir. Millî yani hükümetçe yasak kitaplar, gizli gizli gözlere girer. Onların yerine hükümetin iznine sahip olan resmî kitaplar çıkar. İşte o vakit Bulgar kahramanları ortadan sıvışır. Kristobete Fler'den, Stefan Karakaçlar'dan, vurup kırmaktan, kan dökmekten eser kalmaz. İşte o vakit o Bulgaristan kahramanlarının, Bulgarlığa hizmet eden Bulgar fedailerinin sanatları, kılıkları değişir. Hepsi de kazığa müstahak, darağacına layık haydutlar zümresine girerler. Hükümet memuru arkasını döndü mü tablo değişir. Bu sefer gözlere girmek sırası resmî kitaplara gelir. Millî

kahramanlar, millî kitaplar, İstanbul'u zapt etmek emeli yine meydana çıkar.

6

Gümrüklerde Sansür

Ey okur! Osmanlı hükümetinin fikirler aleyhinde, söz aleyhinde, yazı ve kitap aleyhinde ilan ettiği savaşı gördük. Ayrıntılarına vâkıf olduk. Biraz da gümrüğe gelen denklere [büyük paket], şişelere, kutulara yapıştırılan yaftalar yani etiketler ile resimler ve timsaller aleyhinde ilan edilen savaşta hazır bulunmalısın.

Türk sansörü gayet kudretlidir! Her bir şey için son sözü söylemek hakkına sahiptir. Hiçbir şey kendisinin elinden kurtulamaz. Piyer Loti'nin bir eseri, bir sözlüğü olsun veya sıradan bir şişe, doğal aletler ve edevata dair bir şey yahut bir kilim, bir fes veya bir... (S. 39) oturak olsun Türk sansörü mutlaka burnunu içine sokacak, kendi oyunu verecek, ya izin verecek veyahut yasaklayacak. Verdiği hüküm de itiraz edilemezdir.

Gümrüklerde sansörlük pek ziyadesiyle faydalı, kârlı bir vazifedir. Bu vazife sahibi alacağı rüşvetten, bahşişten başka, gümrüğe gelen kitapların el konulması hakkına sahiptir ki bu vasıta ile az bir müddet zarfında hiçbir para sarf etmeksizin

Krezüs'ün[7] bile gıpta edeceği mükemmel bir kütüphane edinebilir.

Bir gün İstanbul civarında oturan gümrük sansörlerinden (Rıfat Bey değil) birisinin evine gitmiş idim. Bu adam bana kütüphanesini ziyaret ettirmek, göstermek lütfunda bulundu. Dehşet! Ne kütüphane! Her lisandan ansiklopediler, Hammer'in Türkiye Tarihi, daha birçok gayet önemli ve faydalı kitaplar! Hem de en âlâ cilt ile ciltlenmiş olduğu hâlde! Gözlerim fal taşı gibi açıldı. Bu derece kıymetli, bu derece pahalı bir kütüphanenin kaça mal olduğunu o sahibinden sordum, küçük bir tebessümle:

– Hiçbir paraya mal olmadı.

Cevabını verdi.

Ne ise, kitap meselesini şöyle bir tarafa bırakalım da biraz markalara, etiketlere, resimlere, timsallere edilen muameleyi, kabul şeklini görelim.

(S. 40) Gümrüklere gelen denklere, kutulara vesaireye yapıştırılan yaftalarla markalar fevkalade şiddetli bir kontrole, fevkalade dakik bir incelemeye tabidir. Bu mukavva veyahut dört köşeli kâğıt parçaları üzerine dine ait bir söz yazmak veya bir yıldız bulundurmak yasaktır. Yıldızla hilal hükümete ait bir işarettir. Bunlara dokunmamalı. Bazı kere gümrüğe altmış binden ziyade şarap şişesi gelir. Gümrüğün altı üstüne döner. Zavallı şarap taciri ya bu şişeleri masrafı yine kendi-

---

7 Lidya (Anadolu'da kadim bir krallık)'nın son kralı olup gayet zengin idi.

sinden verilmek şartıyla geldiği yere göndermek yahut bu uğursuz şişelerin üzerlerindeki etiketleri yırtmak, sökmek şekillerinden birisini seçmeye mecbur olacaktır. Niçin? Etiketlerin üzerinde yıldız basılmış olduğu için! Biçare tacir de son şıkkı elinde olmayarak gider gündelikle bir tabur işçi tutar ki sabahtan akşama kadar cinayet işleyen!!! etiketleri çıkarıp yerine başkalarını koymakla uğraşır dururlar.

Bazı kere de bu gibi meselelerden patırtılar gürültüler peyda olur. Bir kere halkın gözünde Ömer Efendi ismiyle tanınan (Orosdi-Back) mağazası adına on bin frank değerinde yıldızlı fes gelir. Gümrük, yıldızları kaldırmadan feslerin geçirilmesine izin vermez. Orosdi-Back mağazası da ecnebi. Arkasında Avusturya sefareti var. Buna güvenerek inat eder. Gümrüğün teklifini kabul etmez. Nihayet Padişah işe müdahale ederek feslerin hepsini hazine-i hassa hesabına satın alır. Bunun üzerine gümrük sansörü feslerdeki yıldızlı etiketleri yırtıp atarlar.

(S. 41) Osmanlı arması ile Osmanlı tuğrasının dahi kilim veyahut tabak, bardak gibi şeylerin üzerinde bulunması yasaktır. Keza bir minare, bir cami resmi de bulunmak yasaktır. Kısacası Türkiye gümrükleri zavallı tüccarı bunaltmak için kurulmuş birer müessesedir. Bu gümrüklerde her gün gerçekleşmekte olan gayet gülünç ve tuhaf durumları anlatmak pek uzar. İnsana ufacık bir kutu gelse, alıncaya kadar birçok defalar gümrüğe gidip gelmeli, birkaç gün belki de birkaç hafta kaybetmeli.

7

Tiyatro ile Memlekette Sansür

Sansür memlekette olduğu gibi, tiyatroda dahi pek müşkülpesent, pek söz anlamaz bir hâldedir. Ara sıra İstanbul'a gelmekte olan Fransız tiyatro kumpanyaları bu durumlardan bazısına vâkıftırlar. Bir kere Tepebaşı Tiyatrosu'nda bir oyun verildiği esnada (bize ıslah lazımdır) sözleri işitildiğinden, azıcık daha kumpanya işlemekten bütün bütün menedilecekti. Tiyatroda bu sözlerin işitilmesi üzerine orada bulunanlara öyle bir şaşkınlık ve hayret, öyle bir dehşet geldi ki tasviri değil tasavvuru bile mümkün değildir.

Oynanacak bir oyun mutlaka sansürün denetiminden geçmeli, Maarif Nezareti'nin onayını almış olmalı. Sansür kitaplara nasıl muamele eder ise, bu oyun defterlerine [de] aynı muamelede bulunur. Yani defteri çizer, bozar, karalar, bazı kere koskoca bir (S. 42) bölümü hâliyle mahveder. Oynanması bütün bütün yasaklanan oyunlar da az değildir. Tiyatrolarda düello yasaktır.[8] İşte, Türkiye'de tiyatroların hâli! Şimdi de memleketteki sansüre sözü getirelim. Şehir veya kasaba hatta ufak bir köy dâhilinde bile toplantılar yasaktır. Mitingler verilemez, hükümet lehinde olsa bile gösteri yapılamaz, hiçbir yerde nutuklar okunamaz. Valiler, mutasarrıflar ahaliden heyet falan kabul edemez. Türkiye'nin her tarafına

---

[8] Mısır'ın Arapça tiyatro kumpanyalarından Şeyh Selâme'nin kumpanyası geçen sene nasılsa Beyrut ve Şam'a gitmek budalalığını gösterir. Zavallı kumpanya orada sansürün elinden çekmedik eziyet kalmaz.

binlerle hafiyeler dağıtılmış, devlete zarar vermekte ve hasar etmekte, kendi hâlinde olan zavallı ahaliyi zehirlemektedir. Türkiye'de hafiye namını alan bu herifler, bu sansörler kadar çirkin, zararlı, iğrenç bir şey düşünülemez. Bu haşerat her tarafta, her yerde bulunurlar: orduda, mahkemelerde, okullarda, camilerde, kahvelerde, birahanelerde, (hatta hükümet kabinesinde), özellikle sokaklarda varlıklarını ispat etmekten geri kalmazlar. Üç kişiden ibaret bir toplantıda emin olunuz ki bir hafiye bulunacaktır. Baba oğlu, oğul babayı, kardeş kardeşi, dost dostu, mezhepdaş mezhepdaşı, arkadaş arkadaşı aleyhinde hafiyelik etmek âdeta bir moda olmuştur. Bu hafiyelerin verdikleri zarar ve ziyanın, yaptıkları tahribatın sınırı yoktur. Bu herifler, kendi hâlinde, kendi işinde gücünde olup hiçbir kimseye zararı olmayan binlerce masum vatandaşların hiç (S. 43) bir sebep olmaksızın zindanlara atılmasına, sürgünlerde inim inim inlemesine, evlerinin barklarının yıkılmasına sebep olmuşlar ve hâlâ olmaktadırlar. Kısacası hafiyelerle hafiyelik Osmanlı Devleti'nin bedeninde bir yaradır, başının üstünde bir musibettir, bir felakettir."

Gördünüz mü ey ulu okuyucular? Bakınız ecnebiler bizim için ne diyorlar. Bakınız bize ne gözle bakıyorlar? Bu sözler bize tesir ederek aksini ispat etmeliyiz. Erzurumlu, Bitlisli, Muşlu, Bayburtlu kardeşlerimizin izinden giderek zalimlere, hafiyelere, vatanımızı tahrip edenlere hadlerini bildirmeliyiz. Bizim için bundan başka kurtuluş yolu yoktur.

Comte de Persignac
(Jacques Loria)

TÜRKİYE'DE SANSÜR EĞLENCELERİ

Hazırlayan: Arda Odabaşı

Türkiye'de sansür uygulamaları konusunda bildiklerimiz artıyor. Comte de Persignac'ın (Jacques Loria) Türkiye'de Sansür Eğlenceleri bunun yeni ve ilginç bir örneği. Bu kitap II. Abdülhamit dönemindeki sansür uygulamalarının tanığı; yaşananları anlatıyor. Sansürün basına, kitap yayınına ve tiyatro oyunlarına nasıl uygulandığının örneklerini veriyor. Arşiv belgelerine dayalı anlatımdan biraz farklı olarak günlük yaşamın acı/komik yanlarını daha çarpıcı biçimde sergiliyor. Bu sayede kitaptan pek çok ayrıntıyı öğrenmek mümkün: Bir yabancının Osmanlı ülkesine gelirken yolda yemek üzere yanına aldığı tavuğun sarılı olduğu gazeteye (pişmiş tavuğun o zamanlar gazete kâğıdına sarıldığını not ediyoruz!) gümrük memurunun el koymasını, pratik yaşam hakkında bilgi veren bir sözlüğün Türkiye maddesinin yırtılıp alınmasını, kitap basımını ya da kapatılan bir gazetenin yeniden yayınını neredeyse olanaksız hale getiren bürokrasinin tutumunu ve bir tiyatro oyununun metninden sözcükler/bölümler çıkartılmasını öğreniyoruz.

Korkmaz ALEMDAR

www.siyasalkitap.com

siyasal kitabevi

Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx Faks: 0 (312) 419 16 11
Parakende Satış: Zafer Çarşısı 26-27-28
Tel: 0 (312) 433 99 43
e-posta: info@siyasalkitap.com